

Vilniaus universiteto
Orientalistikos centras

Azijos studijų (arabistika) programos studentas (-ė)

IEVA RETKUTĖ

**Religinių mažumų statusas islame: Omaro
paktas ir Saudo Arabijos praktika**

BAKALAURO DARBAS

Vadovas – lekt. Algimantas Litvinas

Vilnius, 2017

Bakalauro darbo vadovo išvados dėl darbo gynimo:

.....
.....
.....

.....
(data)

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Bakalauro darbas įteiktas gynimo komisijai:

.....
(data)

.....
(gynimo komisijos sekretorės parašas)

Bakalauro darbo recenzentas:

.....
(v., pavardė)

Bakalauro/magistro darbų gynimo komisijos įvertinimas:

.....

201... m. mėn. d.
(gynimo data)

Gynimo komisijos pirmininkas:

.....
(v., pavardė)

.....
(parašas)

Retkutė, Ieva

Religinių mažumų statusas islame: Omaro paktas ir Saudo Arabijos praktika: bakalauro darbas / Ieva Retkutė, Azijos studijų (arabistika) programos studentė; mokslinis vadovas lekt. A. Litvinas; Vilniaus universitetas. Orientalistikos centras. – Vilnius, 2017. – 43 lap. – Mašinr. – Santr. angl. – Bibliogr.: p. 35 (46 pavad.)

Religinės mažumos, religija, mažumų statusas, islamas, krikščionybė, judaizmas, kitatikiai, Saudo Arabija, Omaro paktas

Santrauka

Šio bakalauro darbo projektas - „Religinių mažumų statusas islame: Omaro paktas ir Saudo Arabijos praktika“. Religinių mažumų tema islamo religijoje yra aktuali visą islamo egzistavimo laikotarpį. Islamas, kaip religija ir kaip religinė bendruomenė susidūrė su nemažai įvairių, jau egzistuojančių religijų. Šio darbo problema - su kokiomis problemomis susiduria religinės mažumos islamiškose šalyse ir kokia yra dabartinė situacija Saudo Arabijoje? Darbo tikslas - apžvelgti religinių mažumų islamiškose šalyse statusą, ištiriant ankstyvuosius bei dabartinius jų statusą reglamentuojančius dokumentus. Darbo uždaviniai - aprašyti ir pateikti sąvokų *dhimmī* (apsaugota religinė mažuma) bei *kāfir* (kitatikis), *ahl al-kitāb* (knygos tauta) sampratas, pateikti Korano požiūrį bei nuorodas į religines mažumas, pateikti pagrindinius ankstyvuosius ir šiuolaikinius dokumentus, kurie apibūdina *dhimmī* bendruomenės statusą bei situacija įvairiose islamo šalyse, pateikti Omaro pakto vertimą ir apžvelgti pakto svarbiausius aspektus, palyginti tai su Saudo Arabija ir pateikti išvadas.

Naudojantis lyginamosios analizės metodika, padaryta išvada, jog religinių mažumų statusas, sąlygos nuo Omaro pakto atsiradimo laikų iki šiuolaikinės Saudo Arabijos suprastėjo. Vadovaujantis tiriamais šaltiniais (Omaro paktas bei Saudo Arabijos praktika), pastebima, jog Omaro pakto nuostatos suteikia daugiau laisvių ir teisių religinėms mažumoms, nei dabartinės Saudo Arabijos praktika. Galima teigti, kad religinėms mažumoms dokumento įkūrimo metu (maždaug VII amžius), buvo suteiktos geresnės socialinės-bendruomeninės sąlygos.

Atliktas bakalauro darbas gali būti naudingas tolesniuose religinių mažumų statuso islame tyrimams bei analizuojant kitų religijų statusą ir taisykles Saudo Arabijoje.

Turinys

ĮVADAS.....	5
1. RELIGINIŲ MAŽUMŲ SAMPRATA IR STATUSAS ISLAME.....	7
1.1 <i>Kāfir</i> , <i>ahl al-kitab</i> ir <i>dhimmī</i> samprata Islame	7
1.1.1 Korano nuorodos į <i>kāfirus</i> , <i>ahl al-kitāb</i> , <i>dhimmī</i>	8
1.2 Islamas ir jo santykis su <i>ahl al-kitāb</i>	12
1.2.1 Krikščionių ir musulmonų religinis santykis bei nuorodos Korane	15
1.2.2 Žydų ir musulmonų religinis – bendruomeninis santykis ir nuorodos Korane.....	17
2. SVARBIAUSI RELIGINIŲ MAŽUMŲ STATUSO DOKUMENTAI	19
2.1 Medinos konstitucija ir žydų bendruomenė	19
2.2 Omaro paktas ir <i>dhimmī</i> statusas: istorija, privilegijos ir suvaržymai	21
2.3 Šarija ir islamiškųjų šalių konstitucijų nuorodos į religines mažumas bei tikėjimo laisvę..	24
3. TYRIMAS: OMARO PAKTO IR SAUDO ARABIJOS PRAKTIKOS ASPEKTAI....	26
3.1 Tyrimo metodika, objektas, tikslai ir uždaviniai.....	26
3.2 Saudo Arabijos praktikos ir Omaro pakto analizė	27
3.3 Tyrimo rezultatų apžvalga bei vertinimas.....	31
IŠVADOS	35
LITERATŪROS SĄRAŠAS	37
1 PRIEDAS. Omaro paktas. (Tekstas arabų kalba bei vertimas lietuvių kalba).....	41
Summary	43

IVADAS

Temos aktualumas. Religinių mažumų tema islamo religijoje yra aktuali visą islamo egzistavimo laikotarpį. Islamas, kaip religija ir kaip religinė bendruomenė susidūrė su nemažai įvairių, jau egzistuojančių religijų. Islamas yra jauniausia pasaulio religija, kuri susidūrė su religijomis, kurios arabų žemėse laikėsi daugybę šimtmečių. Plečiantis islamo kultūrai ir religijai, užkariaujant naujas geografines vietas, jose įsitvirtinant musulmonams, atsiranda probleminių situacijų su kitomis, jau ankščiau gyvavusiomis religijomis, dėl to atsiranda dokumentai, kurie yra būtini nustatant gyvenimo normas religinėms mažumoms islamiškame kontekste. Nuolat keičiantis visuomenei, net moderniaisiais laikais buvo išsaugotas atskiras religinių mažumų statusas. Šiuolaikiniame pasaulyje lengvai suvokiama tikėjimo laisvė, gali būti sunkiai pritaikoma fundamentaliose šalyse, tokiose kaip Saudo Arabija. Šiuo darbu siekama palyginti ankstyvojo islamo laikais priimtą Omaro paktą ir dabartinę Saudo Arabijos situaciją, kurioje bus ieškoma pokyčių, panašumų ar skirtumų tarp šio ilgamečio dokumento ir dabartinės Saudo Arabijos praktikos.

Problema. Nors šiuolaikiniame pasaulyje tikėjimo laisvė yra laikoma norma, islamiškose šalyse šis reiškinys yra sudėtingesnėje situacijoje. Pagrindinė šio darbo problema - su kokiomis problemomis susiduria religinės mažumos islamiškose šalyse ir kokia yra dabartinė situacija Saudo Arabijoje?

Darbo tikslas. Apžvelgti religinių mažumų statusą ankstyvojo islamo metu ir moderniojoje islamiškoje šalyje (Saudo Arabijoje), ištiriant ankstyvuosius bei dabartinius jų statusą reglamentuojančius dokumentus.

Darbo uždaviniai:

1. Aprašyti ir pateikti sąvokų *dhimmī* (religinė mažuma) bei *kāfir* (kitatikis), *ahl al-kitāb* (Knygos Žmonės) sampratas.
2. Pateikti Korano požiūrį bei nuorodas į religines mažumas.
3. Pateikti pagrindinius ankstyvuosius ir šiuolaikinius dokumentus, kurie apibūdina *dhimmī* bendruomenės statusą bei situacija įvairiose islamo šalyse.
4. Pateikti Omaro pakto vertimą ir apžvelgti pakto svarbiausius aspektus.
5. Palyginti aspektus su Saudo Arabijos atliekama praktika ir pateikti išvadas

Struktūra. Darbą sudaro trys dalys. Pirmoji dalis apžvelgia teorinę medžiagą, susijusią su religinėmis mažumomis, ir *ahl al-kitāb* tautomis. Antroji darbo dalis yra

svarbiausių dokumentų, susijusių su religinėmis mažumomis apžvalga. Trečioji darbo dalis yra tyrimas, kuriuo siekiama išsiaiškinti, su kokiomis problemomis susiduria religinės mažumos bei kokia praktika yra atliekama, lyginant Omaro paktą bei Saudo Arabiją.

Tyrimas. Šio tyrimo tema yra Omaro paktas ir Saudo Arabijos praktikos aspektai. Tyrimui atlikti taikoma lyginamosios analizės metodika, kuria siekiama palyginti ir įvertinti religinių mažumų statusą. **Tyrimo objektai.** Tyrimo objektais pasirinkti Omaro paktas ir Saudo Arabijos atliekama praktika. **Tyrimo tikslas.** Pagrindinis tyrimo tikslas yra palyginti du minėtus objektus bei parengti jų lyginamąją analizę.

Pagrindinės literatūros apžvalga. Šio darbo pirminiai šaltiniai yra Koranas, Medinos konstitucija bei Omaro paktas. Koranas pasirenkamas kaip šaltinis, kuriame kitų religijų atstovai yra minimi pirmą kartą. Medinos konstitucija pasirenkama kaip vienas ankstyvųjų dokumentų, kuriuose yra nuorodų į kitų religijų atstovus (daugiausia žydus). Naudojamas Saido Amiro Arjomando (2009) vertimas, pateikiamas jo darbe „The Constitution of Medina: A Sociolegal Interpretation of Muhammad's Acts of Foundation of the "Umma". Svarbiausias tyrimo šaltinis darbe yra Omaro paktas, kuriame reglamentuojamos tik religinių mažumų teisės. Teksto šaltinis iš knygos *Ahkam 'ahl al-Dhimma* (Religinių mažumų nuostatos), kurios autorius yra Ibn Qaiyyim Al-Ğawzīya (1292 - 1380). Vienas šio darbo šaltinių - J. Waardenburgo *Muslim Perceptions of Other Religions: A Historical Survey* (1999), kurioje plačiai apžvelgiami socialiniai-religiniai ryšiai tarp musulmonų ir kitatikių. Nazilos Ghaneos ir straipsnis „Human Rights of Religious Minorities and of Women in the Middle East“ (2004), kuriame aptariamos religinių mažumų teisės Artimuosiuose Rytuose. Abdullahi A. An-Na‘imo straipsnis „Religious Minorities under Islamic Law and the Limits of Cultural Relativism“ (1987), kuriame aptariamos mažumų ir kultūrinio reliatyvizmo problemos. Marko R. Coheno „What was the Pact of Umar? A Literary-Historical Study“ (1999), nagrinėjanti Omaro pakto pagrindinius aspektus. Anverio M. Emono straipsnis „Religious Minorities and Islamic Law: Accommodation and the Limits of Tolerance“ (2012), kuriame plačiai aptariama *dhimmī* nuostatos ir gyvenimo taisyklės. Abdelwahabo Meddebo ir Benjamino Storo *A History of Jewish-Muslim Relations: From the Origins to the Present Day* (2013), kurioje aptariami ne tik žydų – musulmonų santykiai, bet ir religinių mažumų, taip pat ir krikščionių situacija islame.

1. RELIGINIŲ MAŽUMŲ SAMPRATA IR STATUSAS ISLAME

1.1 *Kāfir*, *ahl al-kitāb* ir *dhimmī* samprata Islame

Tiriant religines mažumas apibūdinančią sąvoką, itin svarbu atkreipti dėmesį į elementus, kurie ją sudaro ir padeda geriau suprasti. Siekiant tai atlikti pateikiamos svarbiausios sąvokos, padedančios aiškiau suvokti *dhimmī* (ذمّي) reikšmę islamiškoje sampratoje.

Islame žodis *kāfir* (كافر, daugiskaita *kafirun*, الكافرون) yra vartojamas netikintiems ir bedieviams, nematantiems gaunamų privalumų, nedėkingiems Dievui ir nematantiems jo palaiminimo (Encyclopaedia of Islam, 1997, p. 407).

Pagal B. Warnerį (2010, p. 18), tikroji *kāfiras* žodžio prasmė yra apibūdinanti tuos asmenis, kurie „dengia“, „slepia“ žinomą tiesą. *Kāfiras* žino, kad Koranas yra tiesa, tačiau tai neigia. Koranas teigia, kad iš *kāfiras* galima tyčiotis, galima jį paversti vergu, jo nekęsti ir jį kankinti.

Kāfiras, pagal *Oxford Dictionary of Islam* (2004, p. 165), yra netikintis ir pirmiausia ši sąvoka buvo pritaikyta Mekos gyventojams, kurie atsisakė priimti Islamą. Tos pačios šaknies žodis *kufr* (كفر, netikėjimas) yra atsisakymas privalumų, kuriuos davė Dievas bei nedėkingumas.

Religinėms mažumoms apibūdinti yra taikomas *dhimmi* sąvokos apibūdinimas. Remiantis įvairiais šaltiniais, yra nemažai įvairių šios sąvokos aprašymų, dažniausiai jie esti panašūs ir kai kurių autorių vartojami kaip sinonimai. Vienas iš *dhimmi* sampratos pagrindinių elementų – *ahl al-kitāb* samprata.

Ahl al-kitāb (أهل الكتاب) – Knygos Žmonės. Bendrinis Korane vartojamas monoteistinių religijų išpažinėjų pavadinimas. Prie Knygos Žmonių priskiriami religijų, turinčių musulmonų apreikštais pripažįstamus šventraščius, atstovai – judėjai, krikščionys, zoroastritai, sabijai, manichėjai (Račius, 2016, p. 28). Panašiai *ahl al-kitāb* apibūdinama ir *Oxford Dictionary of Islam* (2004, p. 10), kuriame teigiama, kad *ahl al-kitāb* yra Koraniškas terminas, kuris yra taikomas žydams, krikščionims, sabijams, kaip sąvininkams šventraščių, kurie buvo apreikšti prieš islamą, Koraną. Knygos, pripažįstamos islamo ir siejamos su žydais ir krikščionimis, yra Tora, Evangelija ir Psalmės. Knygos Žmonės, pagal *The Princeton Encyclopedia of Islamic Political Thought* (2013, p. 412) yra įprasta vadinti žydus ir krikščionis, kartais įtraukiant ir kitas religines grupes. Ši samprata apibūdina žmonių grupę, kuriai, taip pat kaip islamas,

buvo paskirtas pranašas ir apreikštas dieviškasis raštas (knyga). Tik Knygos Žmonėms yra suteikiama apsauga (*ḍhimma*).

Pateikiant *ḍhimmī* sampratą būtina pažymėti, kad neretai, įvairiuose šaltiniuose skiriasi *ḍhimmī* sąvokos transliteracija, ir kai kur pateikiama, kaip *zimmi*.

Zimmi – Knygos Žmonėms priklausantis musulmoniškos valstybės pilietis, kuriam, priešingai negu stabmeldžiams, leidžiama išpažinti savo religiją (Schimmel, 2001, p. 212). Pagal Mashoodą A. Baaderiną (2009) *ḍhimmī* yra islamo valstybės gyventojas, nemusulmonas. Oxford Dictionary of Islam (2004, p. 68) teigia, jos *ḍhimmī* yra ne musulmonai, saugomi musulmonų. Nemusulmonais laikomi Knygos Žmonių atstovai – žydai, krikščionys, sabėjai, zoroastritai. Račius (2016, p. 30) apibūdina *zimi* kaip musulmonų valdomamame krašte gyvenančių laisvų nemusulmonų, turinčių specialų piliečio statusą, bendrinis pavadinimas. Jis taikomas Arabijos žydams ir krikščionims, *zima* musulmonų teisėje formalią suderėtą sutartį tarp valdančiųjų musulmonų ir jų valdomoje teritorijoje gyvenančios konkrečios nemusulmonų bendruomenės, kuriai už paklusimą musulmonų valdžiai ir jos įstatymams leidžiama turėti kultūrinę (religinę ir teisinę) autonomiją. Lewisas (1987, XV) teigia, kad *ḍhimmī* – daugiausia žydai, krikščionys ir zoroastritai, yra „apsaugoti žmonės“, tai statusas, skirtas apsaugoti religijas, kurias Koranas identifikuoja kaip „Knygos Žmones“.

Apžvelgiant *ḍhimmī* sąvoką būtina atkreipti dėmesį į tos pačios gramatinės kilmės žodį *ḍhimma*, kuris reiškia apsaugą tam tikroms nemusulmonų grupėms. Religijos, kurios neturi *ḍhimma* (apsaugos) nebuvo leidžiamos ir toleruojamos islamiškose šalyse (Waardenburg, 1999, p. 37, 342).

Apibendrinant būtina pabrėžti, kad nors abi sampratos išreiškia ne islamiškąjį asmens tikėjimą, būtina pabrėžti, kad *ḍhimmī* grupė yra laikomi netikintys islamu, tačiau tikintys savo monoteistine religija ir pranašu (kaip jau minėta, tinkamos religijos yra Knygos Žmonių religijos). *Kāfiras* laikomas politeistu, bedieviu, nepriklausančiu nei islamo bendruomenei, nei Knygos Žmonių, apsaugotųjų bendruomenei. Korano požiūris į monoteistinės religijos atstovus, kurie taip pat turi savo pranašus ir šventraščius yra mažiau priešiškas, nei požiūris į *kāfirus*.

1.1.1 Korano nuorodos į *kāfirus*, *ahl al-kitāb*, *ḍhimmī*

Korane netikintieji, *kāfirai*, yra minimi daug kartų ir nėra apibūdinami teigiamai, dėl islamo nepakantumo politeistiškam ir ateistiškam požiūriui. Paties žodžio šaknis k

– f – r (ك – ف – ر) reiškia uždangą, kas reikštų netikinčiojo užsidengimą, tiesos ignoravimą. *Kāfiras* yra žmogus, kuris nors ir gavo iš Dievo palankumą, nerodo jokių dėkingumo savo elgesyje ir net elgiasi maištingai jo akivaizdoje (Izutsu, 2002, p. 119-120).

Koranas aiškiai išreiškia savo požiūrį į *kāfirą* įvairiais neigiamais apibūdinimais. Šiose eilutėse galima pastebėti, kad *kāfiras* gali būti laikomas smurto, kankinimo ir baudimo objektu. Skatinami ir koviniai veiksmai prieš *kāfirus*:

(K, 8:12) *Štai įkvėpė tavo Viešpats angelams: „Aš – su jumis, sustiprinkite tuos, kurie patikėjo. Aš įkvėpsiu į netikinčiųjų širdis baimę; muškite juos per sprandus, daužykite juos per visus pirštus!”*

Siūloma žudyti daugiadievius bei neleidžiama kautis ties tam tikrais objektais:

(K, 2:191) *Ir žudykite juos (daugiadievius), kur sutiksit, ir išvykite juos iš tenai, iš kur išvijo jus; juk suvedžiojimas blogiau nei žudymas! Ir nesikaukite su jais ties Uždraustąja mečete tol, kol jie nepradės ten kautis su jumis. Jeigu jie pradės kautis su jumis, tai žudykite juos: toks atpildas netikintiesiems!*

Netikintieji yra kaltinami suvedžiojimu:

(K, 2:193) *Ir kaukitės su jais, kol neliks daugiau jokio suvedžiojimo, o visa religija priklausys Allahui. O jeigu jie nutrauktų tai, ką darė, tai neverta jiems skirti priešiškumo, išskyrus neteisingsiems!*

Korane skatinama kilti į kovą su netikinčiaisiais:

(K, 25:52) *Tad neklausyk netikinčiųjų ir vesk su jais šituo (Koranu) didelę kovą!*

Taip pat Koranas užsimena ne vien apie būtinybę kovoti prieš netikinčiuosius, bet ir apibūdina netikinčiųjų savybes bei širdį:

(K, 2:74) *Po to sukietėjo jūsų širdys ir pasidarė kietos kaip akmenys ar netgi dar kietesnės. Išties tarp akmenų yra tokių, iš kurių liejasi šaltiniai. Taip pat yra ir tokių, kurie suskyla ir trykšta iš jų vanduo. O yra ir tokių, kurie krenta iš baimės prieš Allahą. Allahas tikrai žino tai, ką jūs darote.*

(K, 47:24) *Negi jie nesusimąsto apie Koraną? Ar ant jų širdžių kabo spynos?*

Korane grėsmingai minima ir tai, kas laukia tų, kurie netiki:

(K, 3:151) Mes įterpsime į širdis tų, kurie netikėjo, siaubą už tai, kad jie priskirdavo prie Allaho draugų tuos, kuriems Jis nebuvo siuntęs nė jokios valdžios. Jų sleptuvė – Ugnis, ir šlykštus neiteisingųjų būvis!

(K, 8:14) Tai – jums! Ragaukite gi to. Išties netikintiesiems – ugnie kančia!

Apibendrinant Korano nuorodas į netikinčius, galima teigti, kad tolerancija asmenims, apibūdinamiems kaip *kāfirai*, yra maža arba neegzistuojanti. Jie minimi negatyviai, prieš juos skatinama kovoti, pateikiamos jų netinkamos savybės bei pomirtiniame pasaulyje laukiantis likimas.

Tuo tarpu *ahl al-kitāb* Korane yra minimi įvairiomis perspektyvomis, tiek neigiamomis, tiek teigiamomis, tačiau nėra itin griežto ir vienodo nusistatymo dėl Knygos Žmonių. Svarbu pabrėžti, kad šiame Korano vertime knygos tauta vadinama ir „Rašto Žmonėmis“.

(K, 2:146) Tie, kuriems Mes dovanojame Raštą, pažįsta jį taip, kaip savo sūnus, betgi dalis jų slepia tiesą nors ir žino.

Siūlomi kompromisai, skatinama pripažinti Allahą:

(K, 3:64) Sakyk: „O Rašto žmonės! Susitarkime dėl žodžio, vienodo mums ir jums, kad nesilankstysime niekam kitam, išskyrus Allahui, ir nieko nepridursime Jam į draugus, ir kad vieni iš mūsų nepaverstų kitų viešpačiais, lygiais Allahui. Na bet jeigu jie nusisuktų, sakykite: „Liudykite, kad mes – musulmonai.“

Kai kuriose eilutėse taip pat yra minima, kad *ahl al-kitāb* siekia suklaidinti musulmonus bei tikėdami ne islamiškomis tiesomis, jie klaidina ir patys save.

(K, 3:69) Geidautų dalis Rašto žmonių suklaidinti jus. Betgi paklaidins jie tik patys save ir šito nežino.

Dažnai, kalbant apie *ahl al-kitāb*, minimi ir su tomis tautomis susiję asmenys bei tam tikros detalės, kurias Koranas apibūdina kaip Allaho veiksmus bei mini, kad būtent Allahas atsiuntė (per Muchamedą) Torą ir Evangeliją:

(K, 4:153) Prašo tavęs rašto žmonės, kad tu jiems nuleistum Raštą iš dangaus. Prašė jie jau Mūsą (Možę) didesnio nei šitas ir sakė: „Parodyk mums Allahą atvirai!“ Ir juos perverė žaibas dėl jų neteisingumo. Paskui jie ėmė garbinti veršį, kai atėjo jiems aiškūs ženklai, ir Mes atleidoma tai ir suteikėm Mūsai (Mozei) aiškius įgaliojimus.

Koranas įvardija *ahl al-kitāb* šventraščius, įvardija juos kaip teisingus šaltinius:

(K, 3:3) Pasiuntė Jis tau Raštą su tiesa, patvirtindamas tą teisingumą, kuris siųstas iki jo. Ir pasiuntė jis Tauratą (Torą) ir Indžilį (Evangeliją).

Apibendrinant Korano gaires, galima teigti, kad Knygos Žmonės yra vertinami kiek atlaidžiau ir pagarbiau nei netikintieji ar pagonys (politeistai). Svarbu atkreipti dėmesį, kad Koranas tiesiogiai kreipiasi į *ahl al-kitāb*, laiko pranašus taip pat labai svarbiais islame, vartoja akivaizdžiai mažiau agresyvius teiginius ajatuose, tačiau, kai kuriais atvejais, išlieka tam tikras priešiškas.

Žodis *dhimma* Korane paminėtas tik du kartus (K, 9:8, 9:10), kaltinant politeistus pažeidus sutartį su Muchamedu ir šis paminėjimas nesiekia apibūdinti *dhimmī* grupės. Kai kuriuose ajatuose galima įžvelgti būtent apsaugotų žmonių grupei tinkančių Korano nuorodų. Kaip pavyzdį, nurodantį religinę laisvę islame, galima pateikti ajatą, minintį, kad prievartos religijoje nėra, tačiau pasirinkę Allahą yra saugesni.

(K, 2:256) Nėr prievartos religijoj. Jau aiškiai atsiskyrė tiesus kelias nuo paklydimų. Kas netiki taghutu ir tiki į Allahą, tas laikosi už pačios tvirčiausios atramos, kuri jau nesulūš.

Kai kuriose eilutėse taip pat teigiama, kad tie krikščionys, sabiečiai ir judėjai, kurie patikėjo į Allahą, jiems bus atsilyginta, tad ši eilutė pabrėžia jiems Allaho teikiamą apsaugą.

(K, 2:62) Iš tiesų tie, kurie patikėjo, ir tie, kurie atsivertė į judaizmą, ir krikščionys, ir sabiečiai, kurie patikėjo Allahą ir Paskutiniąją dieną ir darė gera, - jiems jų atlygis pas jų Viešpatį, niekas jiems negresia, ir nebus jie nusiminę!

Svarbiu ajatu galima išskirti Sūros „Atgaila“ eilutę, kurioje tiesiogiai sakoma, kad tie, kurie yra kito tikėjimo, Knygos Žmonės, teikiantys tai, ką uždraudė Allahas, privalo teikti duoklę bendruomenei. Su jai bus kovojama tol, kol ji nebus teikiama. Ši eilutė dažnai vertinama kaip tiesioginis paliepimas Knygos Žmonėms mokėti duoklę.

(K, 9:29) Kovokite su tais, kurie netiki Allahą ir Paskutiniąją dieną, ir kurie nedraudžia to, ką uždraudė Allahas ir Jo Pasiuntinys, ir neseka Teisingu tikėjimu, netgi su tais, kuriems pasiųstas Raštas, kol jie neduos duoklės savo ranka, būdami pažeminti.

Sūros „Netikintieji“ ajatas dažnai yra minimas, kaip vienas pagrindinių islamo pluralizmo ir koegzistencijos įrodymu, kuris rodo, kad islamas gali ir priima skirtingų religijų sambūvį vienoje bendruomenėje. (Lewis, 1984, p. 13)

(K, 109:6) Jums - jūsų religija, o man – mano religija!

Apibendrinant galima teigti, kad nors visos trys sąvokos apibūdina asmenį, kuris nepriklauso islamo religijai, tačiau jų interpretacija ir samprata Korane yra skirtinga. Svarbu paminėti, kad Koranas išlieka tolerantiškas (ne visais atvejais) tik Knygos Žmonių religijoms, o ateistus ir pagoniškus tikėjimus atmeta ir netoleruoja. Atkreipus dėmesį į šį skirtumą, toliau šiame darbe bus nagrinėjamos tik Knygos Žmonių religijos, turėjusios apsaugotųjų statusą - *dhimmī*.

1.2 Islamas ir jo santykis su *ahl al-kitāb*

Schimmel teigia, kad gimęs Muchamedui senovės politeizmą bemaž visai buvo išstūmę judėjai ir krikščionys bei jų įtaka. Tačiau Vidurio Arabija vis dar puoselėjo politeistišką religiją (Schimmel, 2001, p. 18). Taip pat ji mini, kad musulmonas, pripažįstantis Vienintelį Dievą ir kaip Kūrėją, ir kaip Teisėją, jaučiasi esąs jam atsakingas: jis tiki Dievo knygomis (Tora, Psalmynas, Evangelija ir Koranas). Ji teigia, kad musulmonas tiki ir Dievo pranašais – Adomu, patriarchais, Moze, Jėzumi ir Muchamedu (ten pat, p. 23). Muchamedui atrodė, kad jis skelbia tikrąjį Abraomo tikėjimą, to paties Abraomo, kuris per Izmaelį yra arabų protėvis ir kuris esą pastatė Kaaabos šventyklą (ten pat, p. 26). Tad galima teigti, kad musulmonas neturėtų būti priešiška nusiteikęs prieš *ahl al-kitāb*.

Lewis (1984, p. 12) rašo, kad daug svarbiau už krikščionių ir žydų atstūmimą Musulmonams buvo pagonių atstūmimas – pagrindinis priešas, su kuriuo Pranašas kovojo labiausiai, ir iš kurių pritraukė daugiausia naujų tikinčiųjų - musulmonų. Kova prieš pagonizmą suartino islamą, judaizmą ir krikščionybę, jei ne kaip sąjungininkus, tai kaip giminiškus tikėjimus, nukreiptus prieš tą patį priešą.

Kiek kitaip islamo santykius su *ahl al-kitāb* apibūdina Muhibbu-dinas (2004, p. 164-165). Jis teigia, kad islamo pergalė Medinoje ir islamo plėtra provokavo žydus tapti netolerantiškais. Jie pažeidinėjo kai kuriuos susitarimus su musulmonais, piktžodžiavo, darė įtaką vidiniam nestabilumui ir žemino neturtingus musulmonus. Nors, galima sakyti, krikščionys buvo labiau atlaidūs bei sukalbamesni nei žydai, jie taip pat turėjo savo netolerancijos aspektus prieš Islamą. Savo darbe jis cituoja, Bernardo Lewiso leidinį *The World of Islam*, pabrėždamas, kad reikėjo daugiau nei tūkstantmečio, kol krikščionybė buvo pasiruošusi pripažinti islamą kaip nepriklausomą religiją ir istorinį faktą, taip pat minima, kad musulmonai turėjo išmokti taikstyti su Knygos Žmonių bei

stabmeldžių priekabiais ir patyčiomis. Šiai nuomonei pritaria ir Schimmel (2001, p. 11) teigdama, kad krikščionys nebuvo teigiamai nusiteikę prieš musulmonus ir islamo plėtrą. Iš visų religijų, su kuriomis teko susidurti krikščionybei ne viena nebuvo taip puolama kaip islamas. Buvo manoma, kad islamas kelia nemenką grėsmę, tad musulmonai buvo laikomi krikščionybės priešininkais.

Meddebas ir Storas (2013, p. 31) rašo, kad islamo pasaulyje, buvo nemaža religijų įvairovė - pagrinde judaizmas, krikščionybė ir zorastrizmas. Jų nuomone, pats Koranas, nepaisant visos savo šiurkščios kalbos, siejamos su žydais ir krikščionimis, turi savyje religinio pliuralizmo branduolį. Korano eilutė (K, 2:256) sakanti, jog „*nėra prievartos religijoje*“, yra suprantama taip, kad nemusulmonai nebuvo verčiami atsiversti į islamą. Dar daugiau, kaip gerbiamiems Knygos Žmonėms, žydams ir krikščionims buvo leidžiama gyventi saugiai savo autonominėse bendruomenėse ir plėstis: jie nebuvo suvaržyti.

Gerą *ahl al-kitāb* situaciją apibūdina ir Muhibbu-dina (2004, p. 164) teigdamas, kad islamiškoje šalyje *ahl al-kitāb* naudojasi religijos, kultūros, socialine, ekonomine, politine ir jų nuosavybės apsauga. Islamišku požiūriu, neegzistuoja jokia Korano eilutė, ar joks pranašo hadisas, kuriame specifiskai neleidžiama nemusulmonams teikti konsultavimą valstybiniais reikalais ar dalyvauti valstybiniuose rinkimuose. Ankstyvajame islame, nemusulmonų nedalyvavimui valdyme įtakos darė tuometinės keblios politinės - karinės situacijos, kurios baigėsi iškart po to, kai baigėsi grėsmė islamiškosioms valstybėms. Tad šiais laikais nėra smerktina tai, kad musulmoniškoje šalyje gyvenantis nemusulmonas dalyvautų konsultavime ir rinkimuose visuose tuose reikaluose, kurie yra visiškai nesusiję su musulmonų įsitikinimais.

Taip pat Muhibbu-dinas (Ten pat, p. 166) prideda, jog islamo požiūris į *ahl al-kitāb* yra švelnus. Draugystė su žydu arba krikščioniu kaip su asmeniu, kuris tuopat metu atvirai neskelbia savo religinio tikėjimo, yra ne tik leistina, bet ir laikoma geru, kilniu darbu. Jo manymu, tai galima lengvai įrodyti faktų, kad musulmonams yra leidžiama vesti žydę arba krikščionę.

Tačiau šis faktas gali būti paneigiamas, dėl Korano ajato, kuris tiesiogiai skelbia, kad draugystė su judėjais, krikščionimis yra nepageidaujama ir kad jiems geriau bendrauti tarpusavyje. (K, 5:51) *O jūs, kurie patikėjote! Nepasirinkite judėjų ir krikščionių sau globėjais: jie – vieni kitiems globėjai. O jeigu kas iš jūsų susiranda tarpo jų sau globėjų, tai ir pats vienas iš jų. Iš tiesų Allahas neveda neteisingų žmonių!*

Šias eilutes Bernardas Lewisas sieja su apreiškimo laikotarpiu, kai Muhamedas konfliktavo su abiejomis religijomis. (Lewis, 1984, p. 14)

Koranas identifikuoja žydus ir krikščionis kaip ankstyvesnius knygų ir pranašysčių gavėjus (Tora, Psalmės ir Evangelija). Šios knygos buvo laikomos tikru ir vertinamu Dievo apreiškimu (The Oxford History of Islam, 1999, p. 306). Apie teigiamą islamo požiūrį į *ahl al-kitāb* byloja ir keletas Korano eilučių, kuriose skatinama gerai elgtis su Knygos Žmonėmis ir pripažinti jų Dievą bei religinius įsitikinimus:

(K, 60:8) Nėra Allahas uždraudęs daryti gera ir elgtis teisingai su tais, kurie nekovojo su jumis dėl religijos ir neišvarė jūsų iš jūsų būstų, - juk Allahas myli teisinguosius!

Liepiama nesipykti su *ahl al-kitāb*, nes jie gali neigiamai vertinti islamą:

(K, 6:108) Neplūskite tų, kurių jie šaukiasi šalimais Allaho, nes jie pradės plūsti Allahą iš priešiško be jokio išmanymo. Taip papuošėm Mes kiekvienai tautai jos darbus! Paskui jų Viešpačiui bus jie sugrąžinti, ir paskelbs Jis apie tai, ką jie darė.

Patariama nesiginčyti ir nekonfliktuoti su Rašto Žmonėmis, pripažįstamas jų monoteizmas:

(K, 29:46) Jeigu įsitraukiate į ginčą su rašto žmonėmis, tai darykite tai gražiau, išskyrus su tais iš jų, kurie neteisingi, ir sakykite: „Mes patikėjome tuo, kas mums atsiųsta ir jums atsiųsta. Ir mūsų Dievas, ir jūsų Dievas yra vienas, ir mes Jam atsiduodam (Islame)!”

Knygos Žmonėms pripažįstami ir įvardijami Korane, jiems rodomas teigiamas islamo požiūris:

(K, 5:69) Iš tiesų tie, kurie patikėjo ir kurie išpažįsta judaizmą, ir sabiečiai, ir krikščionys, - kas patikėjo Allahą ir Paskutiniąją dieną ir kūrė gėrį, - nėra baimės viršum jų galvos, ir nebus jie nuliūde!

Apibendrinant galima pastebėti, kad islamo požiūris į *ahl al-kitāb* įvairių mokslininkų yra vertinamas skirtingai, kartais gali būti nepastovus ir priklausantis nuo vidinių musulmonų bendruomenės santykių su Knygos Žmonėmis. Koranas pakankamai teigiamai vertina *ahl al-kitāb*, tačiau yra ir tam tikrų aspektų (pateikiama toliau), kuriuose *ahl al-kitāb* yra vaizduojami kaip islamo priešininkai, tad toliau šiame darbe bus apžvelgiamas islamo santykis su pagrindinėmis, daugiausiai su islamu kontaktavusiomis *ahl al-kitāb* religijomis – krikščionybe ir judaizmu.

1.2.1 Krikščionių ir musulmonų religinis santykis bei nuorodos Korane

Kaip jau buvo minima, islamo egzistavimo laikotarpis prasidėjo tuomet, kai monoteistinės religijos jau buvo tvirtai įsišaknijusios šiame regione. Arabija buvo žydų ir krikščionių bendruomenių namai, ypačiai – Pietuose. Muhamedo gyvavimo metu, krikščionys gyveno Medinoje, Mekoje, Khyberyje, Jemene ir Najrane, tačiau jų skaičius teritorijose, kuriose Muhamedas skleidė islamą, buvo mažas. Tačiau įvairiuose rašytiniuose šaltiniuose aprašoma nemažai įvykių, mininčių jo susidūrimus su krikščionimis (The Oxford History of Islam, 1999, p. 306). Manoma, kad dėl didesnio žydų pasipriešinimo musulmonų bendruomenėje Medinoje, žydai Korane yra minimi, apibūdinami kiek griežčiau negu krikščionys. Vienoje Korano eilutėje minima, kad krikščionys yra gailestingi, kelias į rojų i yra mažiau priešiški musulmonams (Ten pat, 1999, p. 305-306).

(K, 5:82) Tu, žinoma, pamatysi, kad labiau nei visi žmonės neapkenčia tikinčiųjų judėjai ir daugiadiaviai, ir tu, žinoma, įsitikinsi, kad visų artimiausi meile tikintiesiems tie, kurie sakė: „Mes – krikščionys!“ Tai – todėl, kad tarp jų yra kunigai ir vienuoliai ir jie neišdidūs.

Parrinder (1995, p. 18-68) teigia, jog Jėzus Korane yra minimas maždaug 25 kartus įvairiose sūrose, dauguma šių sūrų buvo apreikštos Medinos laikotarpiu. Dažnai Jėzus minimas kaip Marijos Sūnus bei Dievo tarnas. Jis vadinamas ir pranašu, kartu su kitais minimais pranašais Korane, tačiau dažniau bandomas sieti su dieviškosios žinios nešėjo vaidmeniu, nei su pranašo. Jėzaus gimimas Korane apibūdinamas kaip Dievo veiksmų valia, o Marija laikoma moterimi be nuodemės. Nors Korane minimų pranašų yra ir daugiau, tačiau dėmesys, skiriamas Jėzui, jo motinai Marijai, Jėzaus gimimui, pradėjimui bei mirčiai yra nemažas.

Korane taip pat minima, kad Jėzus pats išpranašavo naujo pranašo, Ahmedo (pati žodžio šaknis yra varde Muhamedas), atėjimą.

(K, 61:6) Ir štai tarė Isa (Jėzus), Marjamos (Marijos) sūnus: „O Israilio (Izraelio) sūnūs! Aš – Allaho pasiuntinys pas jus, patvirtinęs teisingumą to, kas pasiūsta iki manęs Taurate (Toroje), ir skelbiantis gerą žinių apie Pasiuntinį, kuris ateis po manęs. Jo vardas Achmadas (Muchamadas). O kai jis pas juos atėjo su aiškiais ženklais, tai jie pasakė: „Čia – aiškūs burtai!“

Vienas pagrindinių nesutarimų su krikščioniais yra tai, kad krikščionys tiki dieviškąją trejybę ir Jėzaus dieviškumu. Nors Koranas dažnai teigiamai mini Jėzų, mergelę Mariją, neabejoja Jėzus buvimu pranašu, tačiau teigia, kad Jėzus buvo tik Dievo tarnas, o ne Dievo sūnus. (The Oxford History of Islam, 1999, p. 306) Parrinderis (1995, p. 126-137) šiai nuomonei pritaria teigdamas, jog Korane yra daugybė ajatų neigiančių, jog Dievas turėjo palikuonių, nes palikuonių turėjimas yra žmogiškasis, o ne dieviškasis veiksmas. Taip pat pripažįstamas tik visiškasis monoteizmas, atmetant ir dieviškosios trejybės idėją ir laikant Allahą vieninteliu Dievu.

(K, 4:171) O Rašto žmonės! Nesišvaistykite žodžiais apie savo tikėjimą ir nesakykite apie Allahą nieko, išskyrus tiesą. Juk Mesijas, Isa (Jėzus), Marjamos (Marijos) sūnus – tėra Allaho pasiuntinys ir Jo Žodis („Būk“ – ir tai būna), kurį Jis suteikė Marjamai (Marijai), ir dvasio Jo. Tikėkite Allahą ir Jo pasiuntinius ir nesakykite - „Trys!“ Susilaikykite, tai – geriau jums. Iš tiesų Allahas – tėra Vienas Dievas. Šlovingas Jis, per daug Jis išaukštintas, kad turėtų sūnų. Jam – tai, kas padabgėse, ir tai, kas žemėje. Užtenka Allaho kaip laiduotojo!

Jėzus, Marija įvardijami kaip esantys greta Allaho, išreiškiamas priešiškas dėl ne vienatinio Dievo negarbinimo:

(K, 9:31) Jie pasirinko savo dvasininkus ir vienuolius, ir Mesiją, Marjamos (Marijos) sūnų, kaip viešpačius sau, greta Allaho. O jiems buvo sakyta garbinti tik vienatinį Dievą, išskyrus Kurį nėra dievybės. Šlovė Jam, aukščiau Jis nei tai, ką jie priskiria Jam į bendrininkus.

Zebiri (2000, p. 7) teigia, kad tolerancijos trūko abiems religijoms. Jos nuomone, tiek krikščionys, tiek musulmonai buvo vienodai linkę spręsti, kad ne sava religija yra menkesnė, iškreipta jų religijos versija. Musulmonams sunku pripažinti, kad, kai kuriomis prasmėmis, tikroji krikščionybė iš esmės ne taip ir skiriasi nuo islamo. Krikščionys mato savo religijos „atsispindinčią šlovę“ Korane, nes jame yra daugybė biblinių istorijų bei garbingai minimas Jėzus, tad tai gali daryti įspūdį, kad krikščionybė islamo istorijoje ir šventraštyje užima svarbią vietą.

Apibendrinant galima teigti, kad islamiškasis požiūris į krikščionius yra sudėtingas, tačiau pakankamai teigiamas. Nors esti nemažai nesutarimų dėl tam tikrų religinių įsitikinimų, kai kuriose Korano eilutėse jie apibūdinami kaip gailestingi, religingi, geresni nei žydai, tačiau garbinantys Šventąją Trejybę, kurią islamas ir Koranas griežtai atmeta.

1.2.2 Žydų ir musulmonų religinis – bendruomeninis santykis ir nuorodos

Korane

Pranašas Muchamedas su žydų bendruomene pirmą kartą kontaktavo Medinoje, į kurią emigravo ir buvo pakviestas arabų klanų vadų. Ten jis turėjo nemažai interesų konfliktų, kol galiausiai kartu su bendruomene priėmė sutartį, dažnai minimą kaip Medinos Konstitucija. (Muhibbu-din, 2010, p. 112) Šis dokumentas bus aptartas tolimesnėje darbo eigoje.

Meddebas ir Storas (2013, p. 39) rašo, kad žydai, Muchamedo gyvavimo ir islamo iškilimo metu, jau ilgai gyveno Arabijoje ir buvo puikiai integravęsi tiek į miesto, tiek į kaimo apylinkes kaip amatininkai, prekeiviai, ūkininkai ir klajokliai. Dauguma Arabijos klanų turėjo narius, kurie buvo žydai ir reprezentavo arabų gyvenimo aspektus. Pagal Wattą (1970, p. 39) žydai mažai skyrėsi nuo arabų pagonių rasės ir kultūros prasme, pagrindinis jų skirtumas – religija. Žydai vadovavo žemės ūkio vystimuisi ir kiek laiko dominavo Medinoje politiškai. Panašiai teigia ir Stillmanas (1979, p. 4) teigdamas, kad žydai šnekėjo arabiškai, buvo susibūrę į klanus ir gentis ir prisitaikę prie daugybės dykumos gyvenimo aspektų. Jie formavo sąjungas ir dalyvavo kitų genčių reikaluose dėl tarpgentinės nesantaikos. Tačiau nepaisant žydų asimiliavimosi į arabišką bendruomenę, žydai vistiek buvo laikomi atskira grupe su savitais papročiais ir charakteristika.

Nežiūrint kai kurių religinių skirtumų, kai kuriais atvejais dviejų religijų atstovai būdavo tolerantiški bendruomeninėje aplinkoje. Meddebas ir Storas (2013, p. 32-33) pabrėžia, kad žydai ir musulmonai tarpusavy tam tikrus laikotarpius gyvendavo taikiai. Islamiškoje rinkoje buvo bendraujama piniginiu - pelno pagrindu. Žydai laisvai bendradarbiavo su musulmonais, sudarė tam tikras partnerystes sutartis, o trintis tarp žydų ir musulmonų (finansiniuose reikaluose) buvo minimali. Žydai skolino pinigus musulmonams, taip pat ir musulmonai žydams. Jų teigimu, žydai iš esmės pasitikėjo jiems suteikta bendruomenės sistema. Jei jie elgdavosi santūriai ir mokėdavo metinį *ğizya* mokestį, tuomet galėjo tikėtis būti apsaugotais ir ekonomiškai nediskriminuojamais – per prievartą neverčiami į islamą, nenužudyti ar pašalinti. (Ten pat, 2013, p. 33)

Kaip vieną iš probleminių žydų - musulmonų religinių santykių problemų Stillmanas (1979, p. 11) pateikia, kad žydai, nebuvo sužavėti Muchamedu ir jo pareiškimais. Taip pat Muchamedas buvo tvirtai religiškai įsitikinęs, kad jo apreiškimai

yra tiesa, tad tai vedė į jo priešišumą ir manymą, kad žydai yra neteisūs. Žydų mokslininkai prieštaravo Muchamedui, neigdami jo buvimą Pranašu.

Korane žydai minimi kiek prasčiau negu krikščionys. Taip pat galima pastebėti, kad žydai yra skatinami pripažinti islamą ir jį priimti, galimai dėl religinių nesutarimų, kuriuos mini Stillman.

(K, 4:46) Kai kurie iš judėjų sukeičia žodžius vietomis ir sako: „Išklausėme ir neatsiduodame“ ir „Klausyk tai, ko negalima išgirsti“ ir „Rūpinkis mumis“, - iškraipydami savo liežuviais ir suduodami smūgi religijai. O jeigu jie tartų: „Mes išklausėme ir atsiduodame“ ir „Išklausyk“, ir „Prižiūrėk mus“, - tai būtų geriau jiems ir teisingiau. Bet prakeikė juos Allahas už jų netikėjimą, ir jie netiki, nebent nedaugelis.

Žydai yra kaltinami nesantaikos sėjimu, paklydimu ir net prakeikiami:

(K, 5:64) Ir tarė judėjai: „Allaho Ranka surišta!“ Jų rankos surištos, ir prakeikti jie už tai, ką kalbėjo. Ne! Abi Jo Rankos plačiai išskleistos: eikvoja Jis, kaip nori. Ir žinoma daugeliui jų tai, kas atsiųsta tau tavo Viešpaties, tik padidina paklydimą ir netikėjimą. Mes pasėjome tarp jų nesantaiką ir neapykantą iki Prikėlimo dienos. Vos jie uždega karo ugnį, Allahas ją užgesina. Ir stengiasi jie skleisti žemėje nedora, o Allahas nemyli platinančių nedorą!

Minima ir tai, kad tie, kas išpažįsta judaizmą, vedė žmonės iš Allaho kelio ir elgėsi neiteisėtai – ėmė palūkanas.

(K, 4:160) Už neteisingumą tų, kurie išpažįsta judaizmą, Mes uždraudėme jiems žemės gėrybes, kurios buvo leidžiamos, ir už tai, kad išvedė daugelį iš Allaho kelio. (K, 4:161) ir už tai, kad jie ėmė palūkanas, nors tai jiems buvo uždrausta, ir neteisėtai valgė žmonių turtą, Mes ir paruošėme netikintiesiems iš jų skaudžių kančių.

Apibendrinant galima teigti, kad žydų bei musulmonų santykiai yra sudetingesni negu krikščionių ir musulmonų. Kai kurių mokslininkų nuomone, taip yra dėl Muchamedo atvykimo į Mediną bei žydų priešiško Muchamedo pareiškimas apie savo buvimą pranašu. Pateiktos Korano eilutės įrodo religinį islamo nusiteikimą prieš žydų bendruomenę.

2. SVARBIAUSI RELIGINIŲ MAŽUMŲ STATUSO DOKUMENTAI

Islame bei jo istorijoje nėra itin daug dokumentų, kurie būtų nukreipti ir pritaikyti būtent religinėms mažumoms. Tai galima būtų sieti su nepakankamu dėmesiu mažumų problemoms islame bei siekiu išlaikyti islamo lyderiavimą ir plėtojimą.

Dažnai mokslininkai mini, kad *dhimmī*, sparčiai plečiantis islamui ir užkariaujant naujus kraštus, buvo svarbūs ir dėl tam tikrų ekonominių dalykų, naudingų finansine prasme. Vieni iš pavyzdžių - *ḡizya* mokestis, verslai, išvystytas žemės ūkis bei daugelis kitų aspektų, kuriuos užkariautose žemėse buvo sukūrę *ahl al-kitāb* žmonės.

Vieni iš pagrindinių šaltinių, kurie taip pat yra laikomi vieni pirmųjų šaltinių, apibrėžiančių kitos religijos atstovų (mažumų) teises, yra laikomi šaltiniai, atsiradę maždaug VII amžiuje – Medinos konstitucija bei Omaro paktas. Šie dokumentai gali būti laikomi vienais pirmųjų (be Korano), kurie mini kitos religijos atstovus gyvenančius musulmonų bendruomenėje ir teritorijoje.

Taip pat svarbu atkreipti dėmesį ir į šiuolaikines praktikas, kurios yra ganėtinai reikšmingos. Ryškiausiomis šiuolaikinėmis praktikomis šiame darbe bus išskirtos egzistuojančios islamiškųjų šalių konstitucijos, kurios ne visada gali būti vykdomos ir pritaikomos arabiškajam bei islamiškajam supratimui.

2.1 Medinos konstitucija ir žydų bendruomenė

Arjomandas (2009, p. 558) rašo, kad tuo metu, kai Muchamedas atvyko į Mediną, jos socialinę struktūrą sudarė trys grupės – musulmonai, pagoniai ir žydai. Visuomenė buvo ganėtinai mišri, nes daugiausiai sudaryta iš klanų, kartu su paties Muhamedo migruojančiais siekėjais. Iškart po Muchamedo atvykimo į Mediną, 622 metais, jis sukūrė dokumentą tarp emigrantų ir pagalbininkų, žinomą kaip Medinos konstitucija.

Medinos konstitucija yra vienas iš seniausių islamo istorijos įrašų, veiksmų rinkinys, sukurtas Muhamedo po jo migracijos 622 metais iš Mekos į Jatribą, dar žinomą kaip Medina ar Pranašo Miestas (ten pat, p. 555). Gharipouras (2014, p. XV) taip pat įvardija šią konstituciją kaip konfederacinį žydų ir musulmonų dokumentą, kuriuo remiantis, kitoms religinėms grupėms Medinoje, taip pat žydams, buvo garantuojama visiška politinio ir socialinio statuso apsauga nemenkesnė nei musulmonų. Nemusulmonai, pagal paktą, buvo laikomi *ummah* (tikinčiųjų musulmonų bendruomenė) dalimi, tol kol jie paklūsta dokumento sąlygoms.

Yildrimas (2009, p. 439) teigia, kad Medinos Konstitucija, sukurta Pranašo Muchamedo, buvo kaip dokumentinis pagrindas miestui – valstybei. Tai buvo pirmoji rašytinė islamo konstitucija ir ankstyviausias konstitucinės teisės dokumentinis atvejis visuomenėje. Konstitucija pabrėžia gyventojų teises ir pareigas, suteikė kolektyvinę apsaugą visiems Medinos gyventojams, įskaitant tiek musulmonus, tiek nemusulmonus ir įgyvendino pirmąsias teises teisingumo priemones veikiančias per bendruomenę ir valstybę, o ne per karinius genčių veiksmus. Akivaizdu, kad konstitucija buvo sukurta įtraukiant visų konfliktuojančių grupių interesus, siekiant ilgalaikės taikos. Šiems faktams pritaria Arjomandas (2009, p. 558) teigdamas, kad šiame dokumente Muchamedas sudaro taiką ir susitarimą su žydais, leidžiantį jiems tikėti į savo religiją ir paskelbia abipusius/tarpusavio įsipareigojimus. Muhibbu-dinas (2004, p. 164) prideda, kad Medinos konstitucija kategoriškai skelbia, kad žydai yra atskira tikinčiųjų bendruomenė. Žydams priskiriama jų religija, musulmonams – islamas. Medinos konstitucijos esmė yra bendruomenės vientisumas, skirtingų religijų fone ir ištikimybė susitarimui, politinė prasme. Tačiau Rubinas (1985, p. 18) teigia, kad priešiškus ir susiskaldymas tarp žydų ir musulmonų jau buvo įvykęs, ir kad bendra visuomenė su žydais buvo sunkiai įmanoma.

Medinos konstitucija buvo parengta pakto forma. Pirmuose 23 straipsniuose daugiausiai kreipiamasi į Mekos musulmonus imigrantus ir Medinos tikinčiuosius. Kita pakto dalis daugiau nukreipta į būtent žydų bendruomenę. (Yildirim, 2009, p. 441)

Pažvelgus į Medinos konstituciją, remiantis Arjomando (2009) pateiktu vertimu, galima pastebėti ir kai kuriuos konstitucijos bruožus, formuojančius atskirų religijų sampratą vienalytėje bendruomenėje. Medinos konstitucijos 2-as straipsnis skelbia, kad sudaroma *umma wahida* (viena bendruomenė), tad šis straipsnis yra vienas pagrindinių, skirtingų religijų bendruomenę vienijančių įrodymų. 3-čias konstitucijos straipsnis pabrėžia atskiras genčių, klanų ir religijų valdžias, tačiau vieningumą visuomenėje. 7-as straipsnis skelbia apie garantuojamą apsaugą *dhimmī* ir taiką tarp bendruomenės narių, tai būtų galima vertinti kaip labai svarbų patvirtinimą religinėms bendruomenėms apie saugų ir taikų bendruomenės gyvenimą.

Pereinant prie žydų minėjimo Medinos konstitucijoje, būtina paminėti 8-tą bei 15-tą straipsnius, kuriuose atitinkamai teigiama, kad žydams suteikiamos lygios teisės su musulmonais ir jie yra apsaugoti nuo neteisingumo, bei kad „žydai turi savo religiją, musulmonai – savo“, tai patvirtina Korano žodžius, teigiančius prievartos nebuvimą religijos laisvėje ir iškelia religinio pliuralizmo idėją pačioje konstitucijoje.

2.2 Omaro paktas ir *dhimmī* statusas: istorija, privilegijos ir suvaržymai

Dhimma samprata, tai taisyklės ir protokolai, kurie vadovauja vadinamiems Knygos Žmonėms, suteikia apsaugą atskirai bendruomenei, kuri gyvena musulmonų valdymo kontekste (Pratt, 2010, p. 12). Panašiai religines mažumas apibūdina ir Furmanas (2006, p. 2), kurio teigimu apsaugotos mažumos, islamo koncepcijoje, yra nemusulmonai, kurie tęsia savo gyvavimą, visuomenę valdant islamui, remiantis susitarimu, kuris leidžia jiems toliau gyventi musulmonų teritorijoje, laikytis savo religinių įsitikinimų bei reguliuoja jų teises bei įsipareigojimus ir kitus jų santykių su musulmonų bendruomene ir islamo valdžia aspektus. Emonas (2012, p. 323) rašo, jog apsaugos susitarimas, dar vadinamas '*aqd al-dhimma*', yra laikomas politiniu – teisiniu įrankiu, kuris apima *dhimmī* taisykles, pažymint sąlygas, kuriomis vadovaujantis *dhimmī* gyvena islamiškoje bendruomenėje ir politinėje valdžioje. Modernioje teisinėje literatūroje, *dhimmī* turi laikytis begalės taisyklių, apimančias daugybę sričių, kurios liečia jų laisvę ir valią – išpažinti savo religinius įsitikinimus, ar elgtis priešingai teisinėms islamiškoms doktrinoms, vadovaujantis savo tradicijomis. *Dhimmi* taisyklės – taisyklių rinkinys, kuris reguliuoja *dhimmī* elgesį musulmonų valstybinėje santvarkoje.

Ankstyvojoje *dhimma* istorijoje, vadinamose taisyklėse toleruojamiems nemusulmonams musulmoniškoje šalyje, yra daug neaiškumų. Musulmonų historiografinė tradicija priskiria pirmąjį šių taisyklių rinkinį kalifui Omarui I (634-644), todėl taisyklių rinkinys yra vadinamas Omaro paktu. Tačiau šis dokumentas priskiriamas ir kitiems kalifams, dėja, autentiškumas yra sunkiai nustatomas ir abejotinas. Taip pat Lewisas prideda, kad nepaisant šios problemos, Omaro pakto dokumentas parodo politikos, tarp dominuojančios ir mažesnės grupės, kūrimą (Lewis, 1984, p. 24, 25). Scott (2010, p. 92) pritaria šiai nuomonei teigdama, jog dauguma islamistų *dhimma* sutartį įvardija kaip santykių tarp musulmonų ir nemusulmonų dokumentavimą bei plėtojimą. Gharipouras ir Caffey (2013, p. 318) Omaro paktą ir Koraną įvardija kaip du pagrindinius tekstus, reguliuojančius nemusulmonų socialinį, kultūrinį ir religinį gyvenimą. Jie teigia, kad Omaro paktas yra nurodymų ir draudimų rinkinys, siekiant kontroliuoti nemusulmonų, gyvenančių musulmonų valdžioje, elgesį. Taip pat Meddebas ir Storas (2013, p. 32) teigia, kad *dhimmī* atlieka svarbiausią vaidmenį Omaro pakte ir panašiuose dokumentuose, kurie nustatė tam tikras *dhimmī* elgesio ribas.

Nors *dhimmī* statusas suteikė apsaugą, religinės mažumos ne visada buvo patenkintos jiems suteikiamomis sąlygomis. Račius (2016, p. 28-29) teigia, kad nemusulmonai kalifato piliečiai, *dhimmī*, buvo laikomi antrarūšiais kalifato piliečiais. Šią nuomonę paremia ir Meddebas ir Storas (2013, p. 30, 33) rašydami, kad nors religinės mažumos buvo menkai laimingos su savo antrarūšiais/antraklasiais statusais ir teisiniu nepilnavertiškumu, dažniausiai jie priimdavo nelygybę ir nusileisdavo. Tol, kol jiems buvo leidžiama gyventi saugiai ir praktikuoti savo religiją be trikdžių – jie buvo patenkinti. Knygos Žmonių atstovai nenoromis sutikdavo su pakto sąlygomis, nes jiems buvo garantuojamas saugumas ir galimybė išsaugoti savo atskirą bendruomenės identitetą.

Svarbu pabrėžti, kad *dhimmī* situacija buvo geresnė nei *kāfirų*. Ghanea (2004, p. 716) rašo, jog, pagal islamo įstatymus, panteistai, pagoniai ir kiti netikintieji neturi jokių teisių, tik pasirinkimus - atsivertimo į islamą ir mirties. Lewisas (1984, p. 10) savo darbe taip pat mini, kad žydai ir krikščionys, ne taip kaip pagonys, turėjo pasirinkimą. Kol *kāfirai* turėjo tik du pasirinkimo variantus – islamas arba mirtis – monoteistinės religijos turėjo galimybę rinktis: islamas, mirtis arba nuolankumas. Nuolankumo supratimu buvo laikomas musulmonų valdžios pripažinimas ir duoklė (*ġizya*).

Šis mokestis yra laikomas vienu svarbiausiu apsaugos suteikimo elementu, kuriuo buvo užtikrinama apsauga nemusulmonams, gyvenantiems musulmonų teritorijoje. Emonas (2012, p. 323) teigia, jog teisiškai, *dhimmī* moka *ġizya* mokestį, tam kad patvirtintų apsaugos susitarimą, kuriame jam leidžiama ramiai ir taikiai gyventi musulmonų žemėse ir išlaikyti savo religinius įsitikinimus. Tai patvirtina Meddebas ir Storas (2013, p. 32), teigdami, kad *dhimmī*, atsilygindami už apsaugą, religijos laisvę ir bendruomenės autonomiją, Korano nurodymu, turėjo mokėti mokestį. Kaip jau minėta anksčiau, duoklės mokestis buvo paminėtas Korane (K, 9:29) „kol jie neduos duoklės savo ranka, būdami pažeminti“, tad būtina pastebėti, kad *ġizya* mokestis buvo nustatytas dar Muchamedo gyvavimo laikais.

Ġizya yra mokestis, kurį turėjo mokėti visi nemusulmonai, suaugę, vyrai, gyvenantys teritorijoje, kurią valdo musulmonai. Mokestis buvo laikomas islamiškos valdžios pripažinimu. Pradžioje šį mokestį mokėjo tik žydai ir krikščionys, tačiau vėliau buvo įtraukti ir zoroastritai bei hinduistai. *Ġizya* nebuvo įvardijama tiksli suma ir dažniausiai buvo nusprendžiama pagal mokačiojo turtą. Mainais į mokestį, religinės mažumos gaudavo apsaugą ir privalėdavo laikytis mažumoms nustatytų taisyklių. (The

Princeton Encyclopedia of Islamic Political Thought, 2013, p. 283) *Ġizya* mokesčio nereikėjo mokėti, jei nemusulmonas atlieka karinę tarnybą, gina islamo valstybę. (Scott, 2010, p. 131) Dažnai minima, kad *dhimmī* grupei priklausantys žmonės nebuvo verčiami tapti musulmonais, bet jų buvo reikalaujama mokėti mokestį, kaip kainą už apsaugą. Kadangi dėl šio mokesčio buvo gaunamas pelnas, musulmonai teikė primenybę tam, kad krikščionys (taip pat ir žydai) netaptų musulmonais, o liktų ties savo statusu – apsaugotos mažumos (The Oxford History of Islam, 1999, p. 307).

Ziaudinas Ahmadas (1975, p. 293-294) teigia, kad dažnai *ġizya* mokestis buvo gretinamas su noru žeminti nemusulmonus. Tačiau, jo siūlymu, į šį mokestį reiktų žvelgti politine prasme – *ġizya* mokestį galima būtų matyti kaip ištikimybės islamiškajai valdžiai simbolį, o įrodymų, patvirtinančių, kad šis mokestis žemino nemusulmonus – nepakanka. Panašius faktus pateikia ir Gharipouras (2014, p. XV), minėdamas, kad musulmonų dvasininkai dažnai *ġizya* mokestį laikydavo bausme už *dhimmī* netikėjimą. Cohenas (1999, p. 129) teigia, jog religinių mažumų suvaržymai yra daugiau ne žeminantys, bet diskriminuojantys. Suvaržymai atskiria „užkariautojų“ ir „nukariautojų“ grupes bei sustiprina musulmonų identitetą visuomenėje.

Kalbant apie kasdienio bendruomenės gyvenimo taisykles, dauguma mokslininkų vardija panašius reikalavimus, iškeltus *dhimmī* grupei. *Dhimmī* turėjo teisę praktikuoti savo religiją privačiai, apsigint save nuo išorinės agresijos, ir patys vadovauti savo bendruomenėms. (The Oxford History of Islam, 1999, p. 307) Lewisas (1984, p. 25-26) rašo, jog pagrindiniai suvaržymai, kuriuos turėjo *dhimmī* grupė buvo tam tikra apranga (specialūs ženklai ant drabužių), gyvuliai, ant kurių galėjo joti, uždrausta ginkluotė. Egzistavo tam tikri draudimai religiniams pastatams bei jų naudojimui – jie negalėjo būti aukštesni už mečetes, nebuvo galima statyti naujų, tik renovuoti senus pastatus. Net viešose prausyklose nemusulmonai turėjo nešioti išskiriamuosius ženklus – virvutes ant kaklo, tuo atveju, kad nusirengus musulmonai nebūtų suklaidinti. Trittonas (1927, p. 480-482) mini, kad *dhimmī* turėjo išsiskirti savo apranga ir aprangos spalva, taip pat turėjo nešioti tam tikrus juos skiriančius ženklus, buvo draudžiamos kai kurios medžiagos, pavyzdžiui, šilkas. Jo leidinyje teigiama, kad kai kuriais atvejais neapsikirpusiems *dhimmī* buvo draudžiama rodytis viešumoje bei keliaujant jie galėjo naudotis tik asilais. Meddebas ir Storas (2013, p. 32) paremia šiuos faktus teigdami, jog nauji religiniai pastatai negalėjo būti statomi, o seni - renovuojami. Musulmonų akivaizdoje, *dhimmī* turi elgtis nuolankiai. Liturginių procesų metu *dhimmī* turėdavo pagerbti islamo pranašumą. Tai pat jų buvo reikalaujama išsiskirti drabužiais ir tam

tikrais simboliais ant jų. Keletas draudimų atitraukia *dhimmī* nuo aukštų pareigų musulmonų valdžioje.

Apibendrinant galima teigti, kad *dhimmī* gyvenimo ir buvimo bendruomenėje sąlygos buvo pakankamai sudėtingos, tačiau paklūstant šioms sąlygoms, jiems buvo garantuojama apsauga ir galimybė praktikuoti savo tikėjimą. Dokumentas, kuris yra laikomas šių taisyklių sukūrimo pagrindu ir šaltiniu yra Omaro Paktas, kuris yra laikomas vienu iš pirmųjų dokumentų įprasminančių religinių mažumų bendruomenės gyvenimo taisyklės.

2.3 Šarija ir islamiškųjų šalių konstitucijų nuorodos į religines mažumas bei tikėjimo laisvę

Šarija - dieviškoji, religinė teisė. Taisyklės reguliuojančios musulmonų gyvenimus, kilusios iš Korano, Pranašo Sunos ir *hadisų* (Encyclopaedia of Islam, 1997, p. 321). Nors apibrėžime minima, kad *šarija* reguliuoja musulmonų gyvenimus, ji taip pat reguliuoja ir nemusulmonų, gyvenančių islamiškoje bendruomenėje, taisykles. Salehas (2004, p. 77) teigia, jog remiantis *šarija*, žmogus turi teisę pasirinkti priimti arba atmesti islamą (kaip minima Korane – *nėra prievartos religijoje*, (K, 2:256). Nors yra daugybė skirtingų požiūrių į *dhimmī* statuso vertinimą, dauguma *šarijos* mokslininkų sutinka, kad religinės mažumos neturėtų dalintis lygiomis teisėmis su musulmonais ir sutinka, kad *dhimmī* turėtų autonomiją bei vadovautis savo religinėmis nuostatomis.

Scott (2010, p. 31) mini, kad atskirą *šarijos* požiūrį į nemusulmonus formavo nurodymų nebuvimas, kaip elgtis su nemusulmonais. Koranas apie nemusulmonų elgesį, bendruomeninį gyvenimą nurodo mažai, o *hadisai* dažniau mini tam tikrus probleminius atvejus ir nenurodo svarbiausių gairių elgesiui religinėmis mažumomis.

Šarija pripažįsta autonomiją, tačiau ne visais atvejais ji yra vykdoma ir nepažeidžiama. Vedybos su nemusulmonu, musulmonėms (musulmonas gali vesti nemusulmonę), palikimo teisė nemusulmonui (nemusulmonas negali paveldėti musulmono turto) ir daugybė kitų aspektų yra reguliuojami *šarijos* nepaisant šalies konstitucijoje numatytų nuostatų (Saleh, 2004, p. 79). Scott (2010, p. 128) teigia, jog pagrindinis *šarijos* formavimosi šaltinis – islamas, Koranas ir *hadisai*. Taip pat pabrėžia, jog nors islamas skelbia religinę toleranciją, *šarija* lygybės nepripažįsta. Taip pat ji prideda, jog tai nereiškia, kad nemusulmonai neturėjo jokių teisių. *Šarija* suteikė

apsaugą *dhimmī* civilinėms teisėms, nuosavybei, asmeninei laisvei, šeimos ryšiams, komerciniams sandoriams. Visgi teisės, kurios buvo suteiktos *dhimmī*, suteikiamos ne kaip individui, o kaip apsaugotos religinės mažumos bendruomenės nariui (ten pat, p. 22).

Būtina pabrėžti, kad dabartiniam religinių mažumų statusui apibrėžti ir nustatyti svarbi yra šiuolaikinė praktika. Nepaisant Omaro pakto ir *šarijoje* nurodytų taisyklių, tam tikrus aspektus paliečia ir apibrėžia islamiškųjų šalių konstitucijos, kuriose yra nuorodų į kitų religijų ir tautybių atstovus.

Irakas. Irako konstitucija skelbia esanti vienalypę respublika, kurios valstybinė religija yra islamas. Įvairiuose šio dokumento straipsniuose minima, kad konstitucija garantuoja islamo identiteto išlaikymą gyventojų daugumai ir garantuoja pilną teisę į religijos laisvę ir jos praktikavimą visiems asmenims, tokiems kaip krikščionys, jazidai, sabiečiai, kad kiekvienam Irako piliečiui yra garantuojamos lygios teisės ir neišskyrimas dėl rasės, kilmės, religijos, socialinio statuso, kad bet kokia programa, kuri inicijuoja, priima rasizmą, terorizmą, kaltinimą buvimu netikinčiuoju ar etninio naikinimo pagrindu turi būti uždrausta (Irako konstitucija, 2005).

Iranas. An-Na‘im (1987, p. 1) pabrėžia, kad Irano konstitucija atvirai pabrėžia tam tikrų religijų diskriminaciją. Konstitucija skelbia, jog Iranas yra islamiška respublika, kurios valdymas ir teisingumas yra paremtas Koranu ir aprašoma tikėjimo sistema: „Nėra kito dievo tik Allahas“. Konstitucija aiškiai pateikia vienintele pripažįstamas ir toleruojamas religines mažumas – zoroastritai, žydai ir krikščionys iraniečiai, kuriems leidžiama praktikuoti savo religiją su tam tikrais teisiniais suvaržymais. Kitame straipsnyje cituojamas Koranas ir pabrėžiama, kad musulmonų yra reikalaujama pagarbiai elgtis su nemusulmonais bei gerbti jų žmogaus teises. Minima, jog Irano piliečiai turi lygias teises, nepaisant genties ar religinės grupės, rasės, kalbos, ir kad organizacijos, kurios atstovauja pripažintoms religinėms mažumoms, turi visišką teisę egzistuoti ir veikti. (Irano konstitucija, 1979)

Egiptas. Nors Egipto konstitucija siūlo tinkamą apsaugą žmogaus teisėms ir teisėji į religinę laisvę, yra tam tikrų aspektų, spragų, dėl kurių minėtų teisių apsauga tampa sudėtinga (Saleh, 2004, p. 74). Pačioje konstitucijos įžangoje pabrėžiama, kad Egipto žemėje užaugo Mozė bei priėmė Mergelę Mariją bei jos kūdikį. Minima, jog islamas yra nacionalinė ir oficiali religija. Straipsnis, įvardintas kaip „Krikščionių ir žydų religiniai aspektai“, skelbia, kad Egipto žydai ir krikščionys patys reguliuoja savo teisinius, religinius reikalus bei renkasi dvasinius lyderius. Konstitucija kelis kartus

mini, jog visi Egipto gyventojai, nepaisant religijos, įsitikinimų, lyties, kilmės, rasės yra lygūs prieš įstatymą, kad religinė laisvė yra absoliuti ir laisvė praktikuoti religiją ir statyti naujas šventovės yra reguliuojama įstatymo. Teigiama, kad jokia politinė partija sukurta religiniu pagrindu, ar diskriminuojanti religiją, lytį, kilmę, negali veikti ir yra draudžiama, ir kad neįgalieji bei krikščionys turi teisę rinkti bei gali būti renkami atstovais į valdančiųjų gretas. (Egipto konstitucija, 2014)

Apibendrinant galima teigti, kad tam tikri šarijos aspektai, nepaisant dokumentų (paktai, konstitucijos) taip pat reguliuoja *dhimmī*. Pateikus tris konstitucijas, galima pastebėti, kad sunkiausios sąlygos religinėms mažumoms egzistuoja Irane. Iranas konstitucijoje cituoja Koraną, skatina nemusulmonus bendrauti taikiai su kitų tikėjimų atstovais. Irako konstitucija pabrėžia asmenų laisvę pasirinkti, tačiau lyginant su Egiptu ir jo konstitucija, laisvių ir teisių yra suteikiama mažiau. Būtina pažymėti, kad Egiptas konstitucijoje mini ir leidžia religinių pastatų statybą, krikščionio rinkimo bei krikščionių dalyvavimo rinkimų į valdžią metu aspektus. Taip pat svarbu apstebėti, kad Egipto konstitucija savo preambulėje mini krikščionių ir žydų religijų istorijos aspektus.

Apžvelgus šias tris konstitucijas, pereinama prie tyrimo, kuriame bus lyginama šiuolaikinė Saudo Arabijos praktika ir Omaro paktas.

3. TYRIMAS: OMARO PAKTO IR SAUDO ARABIJOS PRAKTIKOS ASPEKTAI

3.1 Tyrimo metodika, objektas, tikslai ir uždaviniai

Tyrimo metodika. Lyginamosios analizės metodas. Metodika pasirinkta atsižvelgiant į tyrimą, jo aspektus ir metodo pritaikomumą. Pagal Tidikį (2002, p. 415) lyginimo metodas tinka tyrimams, kurių informacija yra gauta iš įvairių istorinio vystymosi laikotarpių, įvairių socialinių sistemų. Lyginant gretinami du objektai, išskiriamos objektų ypatybės ir pateikiama analizė.

Tyrimo pagrindimas. Šio tyrimo esmė yra palyginti svarbiausią mažumų dokumentą ir šiuolaikinės islamiškos valstybės vykdomas nuostatas. Labai svarbu palyginti šiuos dokumentus, pastebėti skirtumus ar panašumus nuo vieno dokumento laikotarpio iki kito.

Tyrimo objektai. Omaro paktas ir Saudo Arabijos praktika.

Tyrimo tikslas. Palyginti du objektus bei parengti jų lyginamąją analizę.

Tyrimo uždaviniai:

1. Parengti Omaro pakto vertimą.
2. Išanalizuoti Omaro pakto ir Saudo Arabijos mažumų vertinimą.
3. Palyginti šiuos dokumentus ir pateikti išvadas.

Vadovaujantis nustatyta tyrimo metodika, tikslais ir uždaviniais, atliekama tyrimųjų objektų analizė.

3.2 Saudo Arabijos praktikos ir Omaro pakto analizė

Šaltinių pasirinkimo pagrindimas. Šiam tyrimui lyginimui pasirinkti du objektai – Omaro paktas ir Saudo Arabijos konstitucija bei visuomeninio gyvenimo praktika. Omaro paktas, jo arabiškas tekstas, paimtas iš Ibn Qayym Al-Ğauwziya knygos *Ahkam ahl al-dhimma*. Ibn Qayym Al-Ğauwziya dažnai yra laikomas išsamiausiai mažumų tema rašęs arabų mokslininkas. Šioje knygoje jis skyrė didelį dėmesį Omaro paktui ir rašė knygą remdamasis jo tvirtinimais (Thomas, Mallet, 2012, p. 989) Kaip papildantis variantas taip pat naudojamas Al-Šafi Omaro pakto variantas iš jo darbo *Kitāb Al-Umm*. Saudo Arabija yra viena svarbiausių islamo pasaulio valstybių, ne tik dėl tam tikrų islamui reikšmingų geografinių miestų, objektų, bet ir dėl fundamentalių religinių įsitikinimų, kurie taip pat liečia ir Saudo Arabijoje gyvenančias religines mažumas.

Saudo Arabija ir tikėjimo laisvė. Pradedant tyrimą, būtina pažymėti Saudo Arabijos religinių mažumų situaciją šioje valstybėje. Pagal Central Intelligence Agency (CIA) parengtą Pasaulio faktų knygą, Saudo Arabijos populiaciją 2016 metais sudarė 28,2 milijono gyventojų, iš kurių 85 – 90% sunitų, 10 – 15 % šiitų, kiti – krikščionys, žydai, hinduistai, budistai. Tame pačiame šaltinyje minima, kad nors imigrantai sudaro nemažą dalį bendros populiacijos, viešas religijos išpažinimas yra draudžiamas arba griežtai reguliuojamas. Tarptautinė religinės laisvės ataskaita (2014) teigia, kad religijos laisvė nėra apsaugota teisiškai, dažnai vykdomi šiitų ir krikščionių persekiojimai. Al-Rasheedas (1998) taip pat teigia, kad sunitų ir šiitų santykiai Saudo Arabijoje yra sudėtingi ir pabrėžia, kad jų susidūrimai gali būti charakterizuojami kaip žiaurūs ir konfliktiški. Prokoppas (2003, p. 80-81) pabrėžia, kad didelę įtaką daro

vahabistinis Saudo Arabijos požiūris, skirstantis visuomenę į tikinčiuosius ir netikinčiuosius. Vahabizmas - skiriasi nuo islamo sunitų tuo, jog priešišškai vertina sufijus, šiitus ir kitus musulmonus, kurie nepitaria vahabistų islamo šventraščio interpretacijos požiūriui. Gambillas (2007, p. 2) teigia, jog mokymas apie kitas religijas, *ahl al-kitāb* (krikščionybė ir judaizmą) yra vertinamas priešišškai. Neigiamai vertinama ir kita populiari islamo kryptis – šiizmas. Šios religinės atšakos tikintieji laikomi politeistais, prieš kuriuos reikia kovoti. An-Na‘imas (1987, p. 7) pastebėti ir tai, kad Saudo Arabija atsisakė priimti Visuotinę Žmogaus Teisių Deklaraciją, pagal kurios nuostatas kitų religijų atstovams suteikiama visiška teisė ir galimybė praktikuoti savo religiją.

Saudo Arabijos konstitucija. Vienas pagrindinių šalies įstatymus reglamentuojančių dokumentų yra šalies konstitucija. Paskutinė pataisyta ir papildyta Saudo Arabijos konstitucija buvo išleista 1992 metais.

- 1 straipsnis skelbia, kad Saudo Arabija yra arabiška - islamiška valstybė, kurios religija yra islamas, Dievo knyga (Koranas) ir Pranašo Suna yra jos konstitucijos.
- 2 straipsnis įvardija islamiškas šventes (Id al-Fitr ir Id al-Adha) kaip vienintelės valstybines šventes ir Hidžros kalendorių kaip šalies kalendorių.
- 3 straipsnyje aprašoma Saudo Arabijos vėliava bei skirsnys (c) paminima, jog ant vėliavos turi būti įrašyti žodžiai „Nėra kito Dievo tik Allahas ir Muchamedas yra jo pranašas.
- 7 straipsnis skelbia, jog Saudo Arabijos valdžios galia yra kildinama iš Korano ir Pranašo tradicijos.
- 8 straipsnis praneša, jog šalies valdžia yra paremta teisingumu ir lygybė, remiantis šarija.
- 9 straipsnis įvardija šeimą, kaip pagrindinį visuomenės vienetą bei pabrėžia, kad šeimos nariai turi būti auginami islamiškojo tikėjimo, nuolankumo ir atsidavimo Dievui ir Muchamedui, pagrindu.
- 10 straipsnis rašo, jog šeimoje turi būti stiprinamos arabiškos, islamiškos vertybės.
- 13 straipsnis mini, jog švietimas turi įskiepyti jaunam žmogui islamiškąjį tikėjimą, lavinti įgūdžius bei padėti jiems tapti gerais piliečiais.

- 17 straipsnis skelbia, jog turtas, nuosavybė yra apsaugomi tik remiantis islamo šarija.
- 23 straipsnis praneša, jog šalis apsaugo tik islamą ir vykdo *šariją*. 33 straipsnyje minima, jog ginkluotos šalies pajėgos gina islamo religiją.
- 26 straipsnyje minima, kad žmogaus teisės yra aspaugotos tik su *šarija*.
- 29 straipsnis teigia, kad šalis apsaugo tik islamiškąjį ir arabiškąjį palikimą ir aukština islamiškąją civilizaciją.
- 48 straipsnis rašo, jog teismai naudoja islamo *šarijos* taisykles, kai kuriais atvejais remdamiesi Koranu ir Suna.

Saudo Arabijos visuomeninė praktika. Remiantis įvairiomis Tarptautinės Religinės Laisvės metinėmis ataskaitomis (2013 - 2016), galima teigti, kad religinių mažumų ir religinės laisvės situacija Saudo Arabijoje yra ganėtinai prasta. Skirtingų laikotarpių Tarptautinės Religijos Laisvės pranešimai teigia, jog religinė laisvė yra nei pripažįstama, nei apsaugoma įstatymu.

Užfiksuoti tokie atvejai mokymo įstaigose:

- Mėginimai pakeisti švietimo bei mokymo knygų turinį susidurdavo su biurokratiniais sunkumais ir būdavo neįvykdomi;
- Vadovėliuose randama netinkamo, religiškai netolerantiško turinio, kuriame skelbiama, kad žydai, krikščionys ir religinės islamo mažumos netinkamai priima monoteizmą, netolerancija išreiškiama ir šiitų, sufijų ir kitų musulmonų religinėms grupėms;
- Viešose mokymo įstaigose visi studentai/mokiniai, privalo mokytis islamo, Korano ir Saudo Arabijos valdžios pateiktas jo interpretacijas. Privačios religinės mokyklos, kurios nėra paremtos islamo mokymu yra neleidžiamos. Islamo religijos, mokinyš/studentas nesimoko tik tuo atveju, jei mokosi tarptautinėje privačioje mokykloje.

Jokie nemusulmoniški religiniai pastatai negali būti statomi ar renovuojami, mečetės yra vienintelės viešos religinės vietos. Nors Saudo Arabijos valdžia teigia, kad privatus garbinimas savo namų valdoje yra leistinas, dėja, praktika rodo, jog Saudo Arabijos Dorybės Skatinimo ir Netinkamo Elgesio Prevencijos Komitetas šios nustatytos politikos nepaiso. Į šalį nėra įleidžiami religiniai vadovai, kurių viešėjimo tikslas yra religinis mokymas, todėl kai kurios religijos (pavyzdžiui, krikščionybė) patiria sunkumų religinių apeigų metu, kuriose privalo dalyvauti ir dvasinis vadovas.

Svarbus aspektas Saudo Arabijos religinės laisvės kontrolėje yra religinė policija - *mutawīn*, kuri, kaip skelbiama tarptautinėje aplinkoje, yra skirta socialinio elgesio, moralės ir tinkamo islamo interpretavimo priežiūrai. *Mutawīn* stebi ir prižiūri alkoholio vartojimą bei pardavimą, nemusulmonų religijos ženklų ir praktikos prevenciją. Šie asmenys nedėvi uniformų, tačiau turi skiriamąsias emblemas ir dirba visoje Saudo Arabijoje.

Saudo Arabijoje nemusulmonas neturi teisės į Saudo Arabijos pilietybę. Tai yra įmanoma tik tuo atveju, jei jis tampa musulmonu, nors tai nėra oficialiai patvirtinta šalies konstitucijoje. Scott (2010, p. 129) rašo, jog musulmonų teisininkai nesutaria, ar *dhimmī*, kurie laikosi gyvenimo taisyklių ir moka *ğizya*, turi būti suteikta pilietybė, tad vieningos nuomonės šiuo klausimu nėra. Šalyje gyvenantys asmenys, ne Saudo Arabijos piliečiai, privalo nešiotis asmens dokumentą, kuriame nurodytas tikėjimas – musulmonas arba ne musulmonas. Dažnai pabrėžiama, kad jaučiama religinė diskriminacija darbo rinkoje, pažymimi atvejai, kai norint išsaugoti darbo vietą buvo reikalaujama tapti musulmonu.

Omaro paktas. Kaip jau buvo minima, šis dokumentas, apibrėžiantis religinių mažumų teises, turi keletą skirtingų versijų bei kilmės istoriją. Pagrindinis darbo dokumetas yra Ibn Qayyim al-Ğauwziya variantas (pateikiamas lietuvių kalba), kurio pagrindiniai aspektai teigia:

- Nemusulmonai negali musulmonų mieste statyti jokių religinių pastatų bei jų renovuoti;
- Nemusulmonai negali slėpti apgaulės bei šnipų nuo musulmonų;
- Nemusulmonai negali mokyti savo vaikų Korano;
- Nemusulmonai negali rodyti savo religinių įsitikinimų;
- Jie negali bandyti sulaikyti artimųjų nuo noro tapti musulmonais;
- Nemusulmonai negali joti raiti, negali nešiotis ginklo su savimi bei privalo tinkamai apsikirpti;
- Jie negali pardavinėti alkoholio ir visada privalo būti apsirengę taip, kad būtų atskiriami nuo musulmonų;
- Nemusulmonai negali per garsiai gedėti mirusiojo;
- Apsauga religinėms mažumoms yra nesuteikiama, jei yra nepaklūstama nustatytoms sąlygoms.

Al-Šāfi (Calder, 2005, p. 90-93), garsaus musulmonų teisininko, teikiamame variante (iš *Kitāb al-Umm*) taip pat pridedama:

- Nemusulmonui draudžiamas svetimavimas su musulmone taip pat ir santuoka su ja;
- Nemusulmonui draudžiama mėginti įkalbinėti musulmoną nosisukti nuo savo religijos;
- Jei nemusulmonas, to neketindamas, nužudo musulmoną ar praeivį, nesvarbu krikščionį ar ne, tuomet nelaimės kaltininko giminės privalo mokėti kraujo pinigų, nes tai yra įprasta ir priimta tarp musulmonų;
- Vagims, pagal *šarijā*, kertama ranka, nesvarbu jis musulmonas ar ne;
- Nemusulmonui draudžiama parduoti musulmonui vyno, kiaulienos, mirusio gyvūno kraujo. Negalima duoti musulmonui jam draudžiamo maisto ar gėrimo;
- Nemusulmonui draudžiama liudyti musulmonų santuoką bei dalyvauti tuoktuvų ceremonijoje;
- Nemusulmonui leidžiama apsistoti bet kokioje musulmonų teritorijos vietoje, tačiau visais atvejais nemusulmonui griežtai draudžiama patekti į Meką;
- *Ġizya* mokestis negalioja jaunuoliams iki 15 metų, moterims, vergams ir turintiems psichikos sutrikimų.

3.3 Tyrimo rezultatų apžvalga bei vertinimas

Atlikus pasirinktų objektų analizę galima teigti, kad kai kuriuose aspektuose yra panašumų bei skirtumų. Apžvelgus lyginamus objektus, sudaryta lentelė.

1 Lentelė. Saudo Arabijos praktikos ir Omaro pakto aspektų palyginimas

	Saudo Arabijos praktika	Omaro paktas
<u>Religinė laisvė</u>	Draudžiama, griežtai ribojama, iš dalies leidžiama privačiai	Leidžiama, tačiau privaloma tai daryti ne viešai
<u>Religiniai objektai</u>	Draudžiama statyti, renovuoti	Draudžiama statyti, renovuoti
<u>Mažumos apsauga</u>	Apsaugo tik islamą	Apsaugo islamą ir religines mažumas
<u>Šeima</u>	Turi būti auginami pagal islamą	Vaikai negali būti mokomi Korano

<u>Teismai</u>	Šarijos taisyklės	Galima naudotis savo religijos teismais, galima kreiptis ir į musulmonų teisėją
<u>Prekyba alkoholiu</u>	Griežtai kontroliuojamas	Negalima pardavinėti musulmonams
<u>Religinių mažumų elgesio priežiūra</u>	<i>Mutawīn</i> – religinė policija	Jokių šaltinių apie mažumų elgesio kontrolę
<u>Išskyrimas visuomenėje</u>	Tapatybės kortelės, nurodančios tikėjimą	Tam tikrų ženklų, aksesuarų, emblemų naudojimas aprangoje
<u>Darbas</u>	Galima dirbti, tačiau patiriama stipri diskriminacija	Laisvai bendradarbiauja ir dirba

Iš pateiktos medžiagos galima pastebėti, kad skirtumų yra kiek daugiau nei panašumų. Religinė laisvė Saudo Arabijoje neegzistuoja nei konstitucijoje, nei atliekamoje praktikoje, nors tarptautinėje erdvėje yra skelbiama kitaip. Saudo Arabijos religinės mažumos patiria persekiojimus ir suėmimus, nors praktikoje skelbiama, kad privatus garbinimas jiems yra suteikiamas. Omaro pakte religinė laisvė yra įtvirtinta ir ritualų atlikimas privačiai yra nedraudžiamas.

Tiek Saudo Arabijos praktikoje, tiek Omaro pakte minima, jog religinių pastatų statymas, renovacija yra griežtai uždrausti. Svarbu paminėti, kad tai Pakto ir *šarijos* reguliuojama taisyklė, nes Saudo Arabijos konstitucijoje įrašų dėl religinių pastatų statymo – nėra.

Saudo Arabijoje mažumų apsauga nėra suteikiama, kai tuo tarpu pagal Omaro paktą apsauga religijai yra suteikiama, jei gyventojas moka *ğizya* mokestį. Saudo Arabijos konstitucijoje pabrėžiamas tik islamas, islamui suteikiama valstybės apsauga, visiškai neminint jokių religinių mažumų, ar jiems teikiamų valstybės apsaugų.

Pagal ištirtus dokumentus ir aspektus juose, kurie paliečia vaikus ir išsilavinimą, būtina pabrėžti skirtumą tarp Omaro Pakto ir praktikos Saudo Arabijoje. Omaro pakte skelbiama, kad nemusulmonams draudžiama mokytis savo vaikus Korano. Saudo Arabijos konstitucija skelbia, jog kiekvienas vaikas privalo būti mokomas islamo religijos ir jos praktikavimo. Straipsnyje nėra pabrėžiama, ar ši taisyklė yra taikoma tik musulmonų šeimoms, tačiau formuluotė „šėimos nariai turi būti auginami islamo tikėjimu, kuris yra paremtas nuolankumo ir atsidavimo Dievui ir Muchamedui, pagrindu“ taip pat įtraukia ir religinių mažumų šėimos narius, vaikus.

Saudo Arabijos konstitucijoje ne kartą pabrėžiama, kad teisinis reguliavimas yra paremtas tik *šarija* ir Koranu. Dėl šio fakto galima teigti, kad religinės mažumos Saudo Arabijoje gali kreiptis tik į islamo teisinį vienetą, kai tuo tarpu pagal Omaro paktą, religinės mažumos turi teisę turėti, kreiptis į savo religijos atstovų teisininkus ir teismus. Taip pat jie turi teisę pasirinkti ir – savoji arba musulmonų teisinė sistema, išskyrus tuos atvejus, kai teisiniai reikalai yra susiję su musulmonais. (Tuomet privaloma musulmonų teisinė sistema)

Prekyba alkoholiu visoje Saudo Arabijoje yra uždrausta ir nelegali, tad pažeidimai galioja ir religinėms mažumoms. Tuo tarpu Omaro pakte minima, kad religinės mažumos alkoholio negali pardavinėti musulmonams ir yra baudžiami tik už tokį nusižengimą. Tokie draudimai apsunkina kai kurias krikščioniškas religines apeigas, nes vyno vartojimas pagal *šariją* yra alkoholio vartojimas. Alkoholis visiškai uždraustas yra ne visose islamiškose šalyse.

Saudo Arabijoje religines mažumas ir jų elgesį bendruomenėje stebi religinė policija. Nors ši policija kontroliuoja viešą islamo dorovingumo palaikymą, Tarptautiniuose religinės laisvės dokumentuose mini atvejai, kai *mutawīn* persekioja religines mažumas ir suima jas užsiimant religinėmis apeigomis privačiai, nors Saudo Arabijos valdžia skelbia, jog privatus religinių apeigų atlikimas yra leidžiamas. Tiek Omaro pakte, tiek kituose šaltiniuose nerandama jokių nuorodų apie tam tikras institucijas prižiūrinčias ir persekiojančias religines mažumas.

Tiek Omaro pakte, tiek Saudo Arabijos praktikos aspektuose egzistuoja taisyklės, nurodančios būtinumą religinėms mažumoms išsiskirti iš musulmonų visuomenės. Dėl skirtingų tyrimų objektų laikotarpių skiriasi ir taisyklės. Pagal Omaro paktą, religinių mažumų atstovas turi išsiskirti bendruomenėje savo aprangos detalėmis ir pabrėžiama, jog religinės mažumos negali atrodyti taip kaip musulmonai tam, kad jų neklaidintų. Saudo Arabijoje šios taisyklės kiek modernizuotos – gyventojų, nemusulmonų, atvykėlių reikalaujama nešiotis tapatybės kortelę, kurioje yra nurodyta asmens religija.

Kalbant apie darbo rinką, būtina paminėti, jog Saudo Arabijoje religinėms mažumoms yra leidžiama dirbti, tačiau dažnai jos patiria išnaudojimą, diskriminaciją ir teisingumo nebuvimą. Omaro paktas nemini jokių darbinių suvaržymų, tačiau iš šaltinių galima teigti, kad tuometinėje Arabijoje religinės mažumos buvo lygiavertės musulmonams darbo rinkoje, neskaitant valstybinių postų ir aukštų pareigų. Saudo

Arabijoje nemusulmonas valdančios pozicijos užimti negali (šiuo klausimu diskriminuojami ir šiitai).

Apibendrinant galima teigti, kad šiuolaikinės Saudo Arabijos sąlygos religinėms mažumoms yra griežtos ir, dauguma aspektu, mažiau tenkinančios religinių mažumų poreikius, nei Omaro pakto metu suteiktos teisės. Pateikus lentelę, kurioje išskiriami pagrindiniai panšumai ir skirtumai, pastebima, jog kai kurie aspektai yra itin skirtingi, ir kai kurie labai panašūs. Tyrimo rezultatai parodo, jog politika, pradėta vykdyti maždaug VII amžiuje yra nuolaidesnė ir priimtinesnė, nei politika vykdoma šiuolaikinėje islamo valstybėje. Tad galima daryti išvadą, kad situacija, keičiantis laikams blogėjo, nors tarptautinėje, pasaulinėje erdvėje yra priimtina, kad mažumų sąlygos nuolat gerėtų.

IŠVADOS

- Labai svarbu pabrėžti, kad tarp sąvokų *kāfir* ir *dhimmī* yra nemažai skirtumų. *Kāfir* yra vertinami labai neigiamai, dėl pagoniškumo ar ateizmo, tuo tarpu *ahl al-kitāb* Korane yra vertinami geriau. Remiantis naudota literatūra ir Koranu, galima daryti išvadą, kad islamas yra priešiškas bedievystei, bet ne monoteistiškui tikėjimu, kuris remiasi tam tikru šventraščiu.
- Musulmonų santykiai su *ahl al-kitāb* islamo atsiradimo metu buvo pakankamai geri, vėliau santykiai pablogėja. Islamo ir krikščionybės santykiai yra kiek geresni nei islamo ir judaizmo. Remiantis Korano nuorodomis, islamo požiūris į krikščionis yra mažiau priešiškas, krikščionys dažniau minimi teigiamai, nei neigiamai. Tuo tarpu žydai ir jų bendruomenė yra vertinama prasčiau, dėl netinkamai susiklosčiusių santykių Medinoje.
- Medinos konstitucija galima laikyti pirmuoju dokumentu, kuris paliečia kitos religijos atstovų ir islamo santykius. Omaro paktas yra dokumentas, kurio reikšmė yra skirta būtent religinėms mažumoms, jų elgesio taisyklėms ir statusui bendruomenėje. Šiuolaikinėje praktikoje dokumentai reguliuojantys mažumų gyvenimą yra *šarija* ir islamiškųjų šalių konstitucijos, kurių nuostatos kiekvienos šalies konstitucijoje yra skirtingos.
- Religinė laisvė Saudo Arabijoje neegzistuoja ir jokių dokumentų, apsaugančių religinių mažumų teises, statusą nėra. Saudo Arabijos konstitucijoje nerandama nuostatų, nuorodų į laisvę pasirinkti religiją, ar laisvę išpažinti ne islamą, tuo tarpu kitose pateiktose konstitucijose egzistuoja nuorodos į religines mažumas, išskiriamos pripažįstamos religijų grupės ir suteikiama laisvė išpažinti religiją, kuri ne visada egzistuoja praktikoje, tačiau yra paminėta dokumente. Saudo Arabija konstitucijoje mini, jog vienas iš pagrindinių šalies valdymo dokumentų yra Koranas, kuriame skelbiama, kad prievartos religijoje nėra. Tačiau atliktas tyrimas rodo, jog Saudo Arabija vykdo politiką, iš dalies nukreiptą prieš kitas religijas, nesivadovaudama Koranu.
- Apžvelgus atliktą tyrimą, galima pastebėti tam tikrų panašumų ir skirtumų, tarp tiriamųjų objektų. Lyginant, pastebima tendencija, jog sąlygos nuo Omaro pakto atsiradimo laikų iki šiuolaikinės Saudo Arabijos sugriežtėjo. Vadovaujantis tiriamais šaltiniais, nemažai Omaro pakto aspektų suteikia

daugiau laisvės religinēms mažumoms, nei dabartinē Saudo Arabijos praktika, tad galima teigti, kad religinēms mažumoms dokumento įkūrimo metu (maždaug VII amžius), buvo suteiktos geresnės, liberalesnės ir mažiau varžančias taisyklės.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Pirminiai darbo šaltiniai:

1. **Koranas.** *Koranas: Literatūrinis prasmų vertimas*, vertė: R. Jakubauskas, S. Geda., 2016, Obuolys
2. **The Constitution of Medina.** Arjomand, S. A., 2009, The Constitution of Medina: A Sociolegal Interpretation of Muhammad's Acts of Foundation of the "Umma", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 41, No. 4, United States of America: Cambridge University Press, p. 562 – 570
3. **Šuhūr Al-'Umarīyah (Omaro paktas).** Al-Gawzīya, I., Q., NM, *Ahkam 'ahl al-Dhimma*, (Religinių mažumų nuostatos), *Šuhūr Al-'Umarīyah*, (Omaro paktas), Damaskas, p. 1159 – 1160
4. **The Pact of Umar.** Calder, N., Mojaddediand, J., Rippin, A., *Classical Islam: A Sourcebook of Religious Literature*, 2005, London: Taylor & Francis e-Library, p. 90-93
5. **The Constitution of Saudi Arabia.** „Saudi Arabia: The New Constitution: The Kingdom of Saudi Arabia“, 1993, *Arab Law Quarterly*, Vol. 8, No. 3, Brill, p. 258-270

Antriniai šaltiniai:

1. Ahmad, Z., 1975, „The Concept of Jizya in Early Islam“, *Islamic Studies*, Vol. 14, No. 4: 293-305
2. Al-Rasheed, M., 1998, „The Shia of Saudi Arabia: A Minority in Search of Cultural Authenticity“, *British Journal of Middle Eastern Studies*, Vol. 25, No. 1: 121-138
3. An-Na'im, A. A. 1987, „Religious Minorities under Islamic Law and the Limits of Cultural Relativism“, *Human Rights Quarterly*, Vol. 9, No. 1: 1-18
4. Central Intelligence Agency, *The World Factbook*, Saudi Arabia, prieiga internetu: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sa.html> >
5. Cohen, M. R., 1999, *What was the Pact of Umar? A Literary-Historical Study*, Princeton: Princeton University Press
6. *Constitution of Egypt*, 2014, prieiga internetu: https://www.constituteproject.org/constitution/Egypt_2014.pdf>

7. *Constitution of Iraq*, 2005, prieiga internetu:
<http://www.iraqinationality.gov.iq/attach/iraqi_constitution.pdf>
8. *Constitution of Iran*, 1979, prieiga internetu:
<<http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ir/ir001en.pdf>>
9. Emon, A. M., 2012, „Religious Minorities and Islamic Law: Accommodation and the Limits of Tolerance“, *Islamic Law and International Human Rights Law*, Oxford: Oxford University Press
10. Furman, U., 2006, „Minorities in contemporary Islamist discourse“, *Middle Eastern Studies*, Vol. 36, No. 4: 21-46
11. Gambill, G., C., 2007, „Saudi Arabia, Wahhabism and the Spread of Sunni Theofascism“, *Middle East Monitor*, Vol. 2, No. 1: 173-176
12. Ghanea, N., 2004, „Human Rights of Religious Minorities and of Women in the Middle East“, *Human Rights Quarterly*, Vol. 26, No. 3: 705-729
13. Gharipour, M., Caffey, S., 2013, Christians and Jews in the Muslim World: The Dilemma of Religious Space, *Proceedings of the Society of Architectural Historians*, Australia and New Zealand: Annual Conference of the Society of Architectural Historians
14. Gharipour, M., 2014, *Sacred Precincts the Religious Architecture of Non-Muslim Communities*, Leiden: Brill
15. Izutsu, T., 2002, *Ethico – religious concepts in the Qur‘an*, Canada: McGill-Queen’s University Press
16. Lewis, B., 1984, *The Jews of Islam*, New Jersey: Princeton University Press
17. Meddeb, A., Stora, B., 2013, *A History of Jewish – Muslim Relations: From the Origins to the Present Day*, Princeton and Oxford: Princeton University Press
18. Muhibbu-din, M.A., 2010, „Ahl al-Kitab and Religious Minorities in the Islamic State: Historical Context and Contemporary Challenges“, *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 20, No. 1: 111-127
19. Muhibbu-din, M.A., 2004, „Principles of Islamic polity towards ahl al-Kitab and religious minorities“, *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 24, No. 1: 163-174
20. Parrinder, G., 1995, *Jesus in The Quran*, Oxford: Oneworld Publications
21. Pratt, D., 2010, „Muslim–Jewish relations: some Islamic paradigms“, *Islam and Christian–Muslim Relations*, Vol. 21, No. 1: 11-21

22. Prokopp, M., 2003, „Saudi Arabia: The Politics of Education“, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, Vol. 79, No. 1: 77-89
23. Račius, E. 2016, *Musulmonai ir jų islamai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras
24. Rubin, U., 1985, „The "Constitution of Medina" Some Notes“, *Studia Islamica*, No. 62: 5-23
25. Saleh, Y., 2004, „Law, The Rule of Law, and Religious Minorities in Egypt“, *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 8, No. 4
26. Schimmel, A. 2001, *Islamo įvadas*, iš anglų kalbos vertė K. Seibutis, Vilnius: Regnum Fondas
27. Scott, R., M., 2010, *The Challenge of Political Islam: Non-Muslims and the Egyptian State*, Stanford, Calif: Stanford University Press
28. Stillman, N. A., *The Jews of Arab Lands: A History and Source Book*, 1979, United States of America: The Jewish Publication of Society of America
29. *The Cambridge History of Islam*, 1970, Edited by: P.M. Holt, Ann K. S. Lambton, Bernard Lewis, *Muhammad* by W. Montgomery-Watt, Vol. 1, United Kingdom: Cambridge University Press
30. *The Encyclopaedia of Islam*, 1997, Vol. IV, The Netherland, Leiden: Brill
31. *The Oxford Dictionary of Islam*, 2004, Edited by: John L. Esposito, New York: Oxford University Press
32. *The Oxford History of Islam*, 1999, New York: Oxford University Press
33. *The Princeton Encyclopedia of Islamic Political Thought*, 2013, Princeton and Oxford: Princeton University Press
34. Tidikis, R., 2003, *Socialinių mokslų tyrimo metodologija*, Vilnius: Lietuvos Teisės Universitetas
35. Thomas, D., Mallet, A., 2012, *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History*, Vol. 4, Boston: Brill
36. Tritton, A., S., 1927, „Islam and the Protected Religions“, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, No. 3: 485-508
37. „International Religious Freedom Report“, 2013 - 2016, prieiga internetu: <https://www.state.gov/documents/organization/238688.pdf>
38. Waardenburg, J., 1999, *Muslim Perceptions of other Religions: A Historical Survey*, New York: Oxford University Press

39. Warner, B., 2010, *Sharia Law for non-Muslims*, United States of America: Centre for the Study of Political Islam, CSPI
40. Yildirim, Y., 2009, „The Medina Charter: A Historical Case of Conflict Resolution“, *Islam and Christian–Muslim Relations*, Vol. 20, No. 4: 439-450
41. Zebiri, K. 2000, *Muslims and Christians Face to Face*, Oxford: Oneworld Publications

1 PRIEDAS. Omaro paktas. (Tekstas arabų kalba bei vertimas lietuvių kalba)

نص العهدة العمرية

من كتاب لأبن القيم الجوزية

عن عبد الرحمن بن غنم : كتبتُ لعمر بن الخطاب رضي الله عنه حين صالح نصارى الشام، وشرط عليهم فيه

الا يُحدثوا في مدينتهم ولا فيما حولها ديراً ولا كنيسة ولا قلاية ولا صومعة راهب،
ولا يجيّدوا ما خرب،
ولا يمنعوا كنائسهم من أن ينزلها أحدٌ من المسلمين ثلاث ليالٍ يطعمونهم،
ولا يؤووا جاسوساً،
ولا يكتموا غشاً للمسلمين،
ولا يعلموا أولادهم القرآن،
ولا يُظهروا شركاً،
ولا يمنعوا ذوي قرابتهم من الإسلام إن أرادوا،
وأن يوقروا المسلمين،
وأن يقوموا لهم من مجالسهم إذا أرادوا الجلوس،
ولا يتشبهوا بالمسلمين في شيء من لباسهم،
ولا يتكفوا بكنائسهم،
ولا يركبوا سرجاً،
ولا يتقلدوا سيفاً،
ولا يبيعوا الخمر،
وأن يجزوا مقادير رؤوسهم،
وأن يلزموا زبائنهم حيثما كانوا،
وأن يشتدوا الزنا نير على أوساطهم،
ولا يُظهروا صليباً ولا شيئاً من كتبهم في شيء من طرق المسلمين،
ولا يجاوروا المسلمين بموتاهم،
ولا يضربوا بالناقوس إلا ضرباً خفيفاً،
ولا يرفعوا أصواتهم بالقراءة في كنائسهم في شيء من حضرة المسلمين،
ولا يخرجوا شعائين،
ولا يرفعوا أصواتهم مع موتاهم،
ولا يُظهروا النيران معهم،
ولا يشتروا من الرقيق ما جرّث عليه سهام المسلمين.
فإن خالفوا شيئاً مما شرطوه فلا ذمة لهم،
وقد حلّ للمسلمين منهم ما يحل من أهل المعاندة والشقاق.
وأجاب المسيحيين المذلين، الذين احتلت أراضيهم بقوة سيف المستعمر العربي المسلم الغاصب .

Omaro pakto tekstas

Iš Ibn Kayym Al-Džiauzija knygos

Remiantis Abdul Rachmanu Ibn Ghanamu, gerieji Sirijos krikščionys parašė laišką Omarui Ibn Al Chatabui (telaimina jį Allahas) ir jame buvo sąlygos jiems.

Jie negali statyti jų (musulmonų) mieste nei aplink jį vienuolynų ar bažnyčių, ar celių ar vienuolių celių,

Ir negali renovuoti to, kas yra sugriauta,

Ir jie nedraudžia jų bažnyčiose apsilankančio vieno iš musulmonų ir teikia jam maistą tris dienas,

Ir jie negali slėpti šnipų,

Ir jie neslepia apgaulės nuo musulmonų,
Ir jie nemoko savo vaikų Korano,
Ir nerodo savo netikėjimo,
Ir jie nesaugo žmonių nuo islamo, artimų/prijaučiančių jam, jei jie to nori,
Ir jie gerbia/puoselėja/didžiuojasi musulmonais,
Ir jie pasitraukia jiems iš savo vietų, jei jie nori atsisėsti,
Ir jie neatrodo taip kaip musulmonai, kalbant apie aprangą,
Ir jūs jūs neturėtumėte su jais būti,
Ir jie negali būti raiti,
Ir negali nešiotis su savimi kardo/ginklo,
Ir jie negali pardavinėti alkoholio,
Ir jie turi apsikirpti savo galvas,
Ir jie privalo vilkėti savo aprangą, kad ir kur bebūtų,
Ir jie turi prisitvirtinti juostas ant juosmens,
Ir jie negali rodyti kryžiaus ar jokių savo knygų musulmonams,
Ir nesieja musulmonų su savo mirtimis,
Ir jie muša varpus (bažnyčios) labai švelniai,
Ir jie nekelia savo balsų skaitydami savo bažnyčiose ir musulmonų akivaizdoje,
Ir jie negali reikšti gedulo,
Ir jie negali kelti savo balsų gedėdami,
Ir jie negali rodytis su ugnimi šalia jų,
Ir jiems negalima pirkti vergo, kuris prieš tai buvo musulmonų,
Jei jie nesutinka, su tuo, ko jie reikalavo, tuomet jiems apsauga nesuteikiama,
Musulmonams buvo paskirta spręsti, dėl nepaklusnių ir keliančių nesantaiką,
Krikščionys atsakė nusižeminę, kurių žemės buvo kardu užimtos, arabų musulmonų užkariautojų.

The Status of Religious Minorities in Islam: Pact of Umar and Practice of Saudi Arabia: bachelor degree / Ieva Retkutė, student of Asian studies (arabistics) program; supervisor: lect. A. Litvinas; Vilnius University. Centre of Oriental Studies. – Vilnius, 2017. – 43 lap. – Summary – Bibliography.: p. 35 (46 titles)

Religious minorities, religion, status of minorities, islam, christianity, judaism, infidels, Saudi Arabia, Pact of Umar.

Summary

The project of this bachelor degree work is „The Status of Religious Minorities in Islam: Pact of Umar and Practice of Saudi Arabia“. The topic of religious minorities is relevant in all periods of Islam's existence. Islam, as a religion and as a religious community, ran into a lot religions, which have already existed. Problem of this work – with what kind of problems religious minorities in Islamic countries deal with and what is the current situation in Saudi Arabia? The aim of this work - review the status of religious minorities in Islamic countries by exploring early and modern documents, which regulate it. Tasks of this work - to describe and to present concepts of *dhimmī* (protected religious minority) bei *kāfir* (infidel), *ahl al-kitāb* (People of the Book), to present Quran's view and the references of religious minorities, to present main early and modern documents, which describes the status of *dhimmī* and it's current situation in various Islamic countries, to present Covenant of 'Umar, it's translation and main aspects, compare it with modern Saudi Arabia and to present conclusions.

By using method of comparative analysis the conclusion was made, that the conditions of the status of religious minorities have deteriorated since the time of Pact of Umar until contemporary Saudi Arabia. In accordance with researched sources (Pact of Umar and practice of Saudi Arabia), it is noticable, that Pact of Umar's provisions provide more liberties and rights than contemporary practice of Saudi Arabia. It can be said that in the time of document's establishment (VII century) religious minorities had better social-communal conditions.

This bachelor degree project could be used in further researches of the status of religious minorities and in analyzing the status and rules of other religions in Saudi Arabia.